

MET OPEN ARMEN?

De Duitse annexatie van de Oostkantons in 1940

Naam: Coen van Tiggelen

Studentnummer: 6023908

Opleiding: Master geschiedenis van politiek en maatschappij

Soort werk en vak: Masterscriptie - The Age of Catastrophe, 1914 - 1949

Datum: 19 juni 2023

Begeleider: Martijn Lak

Aantal woorden: 13741 (exclusief tabellen, noten en bibliografie)

Aantal pagina's: 49 (exclusief bijlagen), 53 (inclusief bijlagen)

Abstract

Deze masterscriptie draait om de vraag in hoeverre er in de Belgische Oostkantons sprake was van pro-Duitse gevoelens onder de bevolking in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. De Oostkantons, die de regio's rondom de steden Eupen en Malmedy omvatten, stonden lang onder Duitse controle. Hierdoor was een groot deel van de bevolking ook Duitstalig en georiënteerd op Duitsland. Na de Eerste Wereldoorlog werden de gebieden toegewezen aan België ter compensatie van de geleden oorlogsschade. Doordat Duits de voertaal bleef in de Oostkantons werden de gebieden, na de Duitse bezetting van België in 1940, opnieuw ingelijfd bij Duitsland. Het heersende beeld in de historiografie is dat de bevolking hier in grote mate achter stond. Dit onderzoek heeft getracht te bepalen of dit beeld correct is door te kijken welke houding de lokale pers aannam ten opzichte van Duitse politieke successen tijdens het Interbellum. Een analyse van artikelen uit lokale kranten laat zien dat de pers vooral in neutrale bewoordingen schreef over de Duitse successen. De precieze reden hiervan is moeilijk te achterhalen, maar een mogelijkheid is dat er een sterke ontkoppeling heeft plaatsgevonden in het gebied tussen enerzijds de culturele dimensie (Duits zijn) en de politieke dimensie (nazi zijn). Het lijkt erop dat dit een bewuste tactiek was van pro-Duitse agitators om ervoor te zorgen dat een zo breed mogelijk deel van de bevolking het pro-Duitse gedachtegoed zou blijven steunen, ook wanneer ze geen nazi waren. Dit laat zien dat er een heleboel verschillende factoren zijn die een rol kunnen spelen in de vorming van een regionale identiteit en dat deze identiteit ook aan verandering onderhevig is, zeker wanneer het gaat om grensregio's. De resultaten kunnen dan ook meer inzicht bieden in hoe identiteit zich door specifieke omstandigheden kan ontwikkelen en evolueren.

Key words: België, Eupen-Malmedy, Oostkantons, Interbellum, Tweede Wereldoorlog, regionale identiteit, nationale identiteit, lokale pers

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Positionering binnen de historiografie.....	4
Methode	8
De ‘Nouveaux Belges’	11
Lijnen trekken in Versailles.....	11
Het overgangsregime van Generaal Baltia	12
De volksraadpleging	14
Hordes op weg naar integratie	17
Het einde van het regime Baltia.....	21
Onverdeeld positief?.....	24
Verantwoording van de tijdsperiode.....	24
Verantwoording van de meetmomenten	26
Verantwoording van de taal.....	28
Dataset	33
De re-annexatie van de Oostkantons	37
De Duitse rijksvlag in Eupen.....	37
Conclusie.....	42
Bibliografie.....	46
Primaire bronnen	46
Secundaire bronnen	46
Bijlagen	50
Bijlage 1 – Analyseformulier publicaties	50
Bijlage 2 – Enkele voorbeelden van ingevulde analyseformulieren op basis van artikelen van persbureaus	51

Inleiding

Tussen de bossen en hoogvenen op de overgang van de Ardennen en de Eifel liggen de steden Eupen en Malmedy. Hoewel deze steden lang tot Duitsland behoorden veranderde deze situatie met het ondertekenen van het Verdrag van Versailles in 1919. Tussen de 440 artikelen die dit verdrag omvatte, zat namelijk ook onderstaande bepaling:¹

“Germany renounces in favour of Belgium all rights and title over the territory comprising the whole of the Kreise of Eupen and of Malmedy....”

Hiermee werden de, voornamelijk Duitstalige, gebieden rondom Eupen en Malmedy toegewezen aan België, waarmee het land voor het eerst in haar geschiedenis een aanzienlijke minderheid binnen haar landsgrenzen kreeg.²

Het in België toch al complexe vraagstuk rondom regionale identiteit kreeg hierdoor nog een extra dimensie.³ Ineens moest de Belgische overheid rekening houden met een nieuwe groep inwoners die daarvoor hun thuis hadden gehad in het Duitse Rijk en de staten die haar waren voorgegaan. De bevolking identificeerde zichzelf daarom vaak met de Duitse cultuur en dat betekende dat de Belgische overheid voor de taak kwam te staan om haar nieuwste inwoners te integreren in een nieuw moederland.⁴

Om de integratie te bespoedigen werd er in 1920 een overgangsregime geïnstalleerd onder leiding van generaal Herman Baltia. De taak van Baltia was tweeledig, namelijk de gebieden zowel politiek als cultureel integreren. Baltia communiceerde al snel met zijn meerderen dat de politieke integratie een stuk sneller verliep dan de culturele.⁵ Toch besloot de Belgische regering het regime voortijdig te laten stoppen in 1925, en hoewel Baltia bij zijn afscheid tevreden was over de politieke integratie sprak hij zijn twijfels uit over of de politiek zich wel bewust was van de moeilijkheden die er nog speelden op het vlak van de culturele integratie.⁶

Deze weinig doortastende houding van de Belgische overheid ten aanzien van de integratie van de bevolking van Eupen-Malmedy zou, ook in de decennia daarna, grote gevolgen

---

¹ *Treaty of Peace With Germany (Treaty of Versailles) 1919*, 51, 63.

² Vincent O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy: Becoming Belgian, 1919-1929* (New York 2018), 275-277.

³ Jan Craeybeckx, “From the Great War to the Great Depression”, in: Els Witte, Jan Craeybeckx en Alain Meynen (red.), *Political History of Belgium: From 1830 Onwards* (Brussel 2009), 143-182, 171-172.

⁴ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 275.

⁵ Idem, 231.

⁶ Idem, 231-232.

hebben. Toen Nazi-Duitsland België binnenviel in mei 1940 werden de territoriale wijzigingen van 1919 door de bezetter teruggedraaid.⁷ De Duitstalige gemeenschap werd opnieuw ‘geïntegreerd’ in het Duitse Rijk. Concreet betekende dit voor Eupen-Malmedy de tweede (en voor de streek rond Moresnet zelfs de derde) nationaliteitswijziging in ongeveer twintig jaar.⁸ Dit doet de vraag rijzen hoe de bevolking van de gebieden zelf naar deze gebeurtenissen keek.

Dit onderzoek zal deze kwestie rondom de houding van de bevolking tegenover deze gebeurtenissen verder uitdiepen. Centraal daarbij staat de volgende onderzoeksvraag: *‘Waarom was er al dan niet sprake van een pro-Duitse houding in de lokale pers in Eupen-Malmedy in de aanloop naar de re-annexatie van het gebied gedurende de Tweede Wereldoorlog?’*

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden komen de volgende deelvragen aan bod.

1. Hoe ontwikkelde de politieke situatie zich in Eupen-Malmedy gedurende het Interbellum?
2. Hoe sterk waren de pro-Duitse gevoelens in Eupen-Malmedy in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog?
3. Hoe kan de houding van de pers in Eupen-Malmedy ten aanzien van de Duitse successen in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog verklaard worden?

Positionering binnen de historiografie

Na de Eerste Wereldoorlog ontstonden er op verschillende plekken discussies over grenswijzigingen. De gebieden waar het bij deze discussies vaak over ging, werden in veel gevallen gekenmerkt door een ligging op etnische breuklijnen. Op de Vredesconferenties na de oorlog zorgde dit vaak voor problemen. Aan de ene kant was er het door de Amerikaanse president Wilson gepropageerde idee van zelfbeschikkingsrecht en aan de andere kant waren er de talloze garanties en afspraken die de verschillende grote Europese mogendheden hadden gemaakt met bepaalde etnische groepen in ruil voor steun tijdens de oorlog.⁹

In gebieden als de Poolse Corridor en Zuid-Tirol zorgde de tegenstelling tussen deze twee beloften voor grote spanningen. De onderhandelaars zagen zich continu geconfronteerd met

---

⁷ Martin R. Schärer, *Deutsche Annexionspolitik im Westen: Die Wiedereingliederung Eupen-Malmedys im Zweiten Weltkrieg* (Bern 1978), 280-281.

⁸ Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 280-281 ; David Van Reybrouck, *Zink* (Amsterdam 2016), 54.

⁹ Georg Grote, *The South Tyrol Question, 1866–2010: From National Rage to Regional State* (Bern 2012), 19-20.

de problemen die de conflicterende ideeën en afspraken met zich meebrachten. Het uiteindelijke resultaat was dat, ongeacht de beslissing die genomen werd, altijd één of meerdere groepen zich niet gehoord zouden voelen in hun wens tot zelfbeschikking.¹⁰ Uiteindelijk prevaleerde in deze kwesties vaak het eigenbelang van de ‘overwinnende’ mogendheden, waarmee er territoriale wijzigingen werden doorgevoerd over de hoofden van de lokale bevolking heen.¹¹ Dit zorgde vaak weer tot grote onvrede onder een gedeelte van de lokale bevolking wat het ontstaan van irredentistische bewegingen in de hand werkte.¹²

Dergelijke spanningen speelden ook in Eupen-Malmedy een rol. Ook hier was er immers sprake van een grote etnische groep die zonder overleg plotseling bij een ander land ingelijfd werd. Het grote verschil is dat naar de effecten van deze casus, in vergelijking met vergelijkbare situaties, relatief weinig onderzoek gedaan is. Over bijvoorbeeld de Poolse corridor in deze periode is enorm veel onderzoek beschikbaar terwijl de Oostkantons zelfs in overzichtswerken over de Belgische geschiedenis vaak nauwelijks genoemd worden.¹³ Het is veelzeggend dat de standaardwerken over deze kwestie, namelijk *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik 1914 – 1940* en *Deutsche Annexionspolitik im Westen: Die Wiedereingliederung Eupen-Malmedys im Zweiten Weltkrieg* stammen uit respectievelijk 1964 en 1978.¹⁴ Iets recentelijker verschenen er, naar aanleiding van de herdenking van het einde van Neutraal-Moresnet, wel enkele werken over het noorden van de Oostkantons in de vorm van *Moresnet: Opkomst en ondergang van een vergeten buurlandje* en *Zink*, maar verder blijft het aantal bronnen beperkt en de bronnen die wel beschikbaar zijn, zijn dus vaak gedateerd of gericht op een klein gedeelte van de gebieden.¹⁵ Een mogelijke verklaring voor waarom er naar de Oostkantons weinig onderzoek gedaan is, is het geringe

---

¹⁰ Joshua Hagen, ‘Mapping the Polish Corridor: Ethnicity, Economics and Geopolitics’, *Imago Mundi* 62 (2009) 1, 63-82, 65 ; Roger Moorhouse, ‘“The Sore that would Never Heal”: The Genesis of the Polish Corridor’, *Diplomacy and Statecraft* 16 (2005) 3, 603-613, 603.

¹¹ Grote, *The South Tyrol Question*, 21.

¹² Moorhouse, ‘“The Sore that would Never Heal”’, 604.

¹³ Moorhouse, ‘“The Sore that would Never Heal”’, 603 ; Th. Luyx en M. Platel, *Politieke geschiedenis van België I: van 1789 tot 1944* (Antwerpen 1985), 277 ; Dirk Luyten, ‘Oorlog, economische depressie en contestatie van de democratie (1914-1944)’, in: Els Witte, Alain Meynen en Dirk Luyten (red.) *Politieke geschiedenis van België: Van 1830 tot heden* (Antwerpen 2016), 155-246, 168-169 ; Emmanuel Gerard, ‘De democratie gedroomd, begrensd en ondermijnd: 1918-1939’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 867-1118, 906.

¹⁴ Klaus Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik 1914 – 1940* (Aken 1964), 206-207 ; Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 2-3.

¹⁵ Philip Dröge, *Moresnet: Opkomst en ondergang van een vergeten buurlandje* (Houten 2016), 42-43 ; Reybrouck, *Zink*, 13-15.

aantal inwoners. Wanneer de inwonertallen van de Oostkantons rond 1918 (+/- 64.276) vergeleken worden met de inwonertallen van bijvoorbeeld de Poolse Corridor (+/- 1.500.000) of Zuid-Tirol (+/- 230.000) dan zijn de verschillen aanzienlijk.¹⁶

Als het gebied al genoemd wordt in standaardwerken over de Belgische geschiedenis wordt er vaak een ongenueanceerd beeld geschetst van de gebeurtenissen rondom de re-annexatie door Duitsland.¹⁷ Veel historici stellen dat de regio, kort na de Duitse invasie, bij Nazi-Duitsland werd ingelijfd en dat de bevolking hier, gezien haar culturele achtergrond, positief tegenover stond (Afbeelding 1).¹⁸

Het is waar dat er primaire bronnen bestaan waarin enthousiasme geuit wordt ten aanzien van de re-annexatie.¹⁹ Toch zijn er ook voldoende redenen om aan te nemen dat dit sentiment niet door alle lagen van de bevolking gedeeld werd. Egodocumenten laten verschillende visies zien op de re-annexatie, variërend van sterke steun tot grote tegenstand en alles daartussenin.²⁰ Vaak is de kwestie dus

Afbeelding 1 - De taalgebieden in Eupen-Malmedy rond 1900. Bron: Sprachgebiete im 19. Jahrhundert, Zentrum für Ostbelgische Geschichte, https://geschichte.be/PortalData/49/Resources/kartenmaterial/03-237_Sprachengebiete_im_19_Jh.pdf.

¹⁶ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 2-3 ; Moorhouse, "The Sore that would Never Heal", 603 ; Eva Pfanzelter, *The South Tyrol and the Principle of Self-Determination: An Analysis of a Minority Problem* (Charleston 1994) Masterscriptie, 8.

¹⁷ Craeybeckx, "From the Great War to the Great Depression", 178.

¹⁸ Zentrum für Ostbelgische Geschichte, "Zweiter Weltkrieg (1940-1945)", <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 19 januari 2023.

¹⁹ Zentrum für Ostbelgische Geschichte, "Zweiter Weltkrieg (1940-1945)", <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 19 januari 2023.

²⁰ Zentrum für Ostbelgische Geschichte, "Zweiter Weltkrieg (1940-1945)", <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 19 januari 2023.

een stuk genuanceerder dan de literatuur doet voorkomen. Het doel van dit onderzoek is om dit beeld van de houding van de bevolking ten opzichte van de re-annexatie te nuanceren om zo een bijdrage te leveren aan de beperkte geschiedschrijving van de regio.

Deze vraag is echter niet enkel van belang voor de geschiedschrijving van de regio, maar ook omdat ze inzichten kan opleveren over hoe de bevolking van Eupen-Malmedy met haar oorlogsverleden om kan gaan en over hoe dit verhaal past binnen het bredere verhaal van bijvoorbeeld de collaboratie met de nazi's vanuit Vlaams-nationalistische zijde.²¹ Zoals herdenkingsliteratuur laat zien, is dit in veel Europese gebieden zeker geen afgesloten hoofdstuk, dus de manier waarop mensen met dit verleden omgaan is tot op heden relevant.²² Om dit verleden een goede plaats te kunnen geven is het belangrijk te weten hoe de geschiedenis precies verlopen is.

Een ander doel van dit onderzoek is om inzicht te bieden in de wisselwerking die er bestaat tussen verschillende elementen die de identiteit van een bepaalde groep vormgeven. De reden die vaak wordt aangevoerd als bewijs voor het bestaan van enthousiasme over de re-annexatie van Eupen-Malmedy, is het feit dat het gebied lang Duits was geweest.²³ Dit gaat echter uit van een zeer nauwe visie op het begrip identiteit, waarin deze enkel gevormd wordt door taal en politiek, terwijl de realiteit vaak complexer is.

De situatie in Eupen-Malmedy bevestigt dat deze nauwe visie op identiteit niet volstaat. Hoewel de bevolking van het gebied vaak Duits sprak en veel mensen zichzelf zagen als Duitser waren er ook mensen die Duits spraken en zich toch Waal voelden.²⁴ Dit laat zien dat taal en identiteit niet altijd aan elkaar gelijk zijn. Studies naar de ontwikkeling van identiteit laten zien dat, hoewel politiek zeker een rol kan spelen, er ook een heleboel andere factoren zijn die de identiteit van mensen beïnvloeden.²⁵ Zo noemt de historicus Stefan Berger, in zijn

---

²¹ Suzanne Lambert, *Kinderen van de collaboratie: Ervaringen en getuigenissen van nakomelingen van collaborateurs in de Tweede Wereldoorlog* (Gent 2010) Masterscriptie, 38-45.

²² Daniel Chirot, "Why World War II Memories Remain So Troubled in Europe and East Asia", in: Bogdan C. Iacob en Vladimir Tismaneanu (red.), *Remembrance, History, and Justice*, (Budapest 2015), 45-68, 48.

²³ Zentrum für Ostbelgische Geschichte, "Zweiter Weltkrieg (1940-1945)", <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 20 januari 2023 ; Christoph Brüll, "Les << enrôles de force >> dans la Wehrmacht – Un symbole du passé mouvementé des Belges germanophones au XXe siècle", *Guerres mondiales et conflits contemporains* 241 (2011), 71.

²⁴ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 287.

²⁵ Stefan Berger, "Border Regions, Hybridity and National Identity", in: Q. Edward Wang en Franz L. Fillafer (red.), *The Many Faces of Clio: Cross-cultural Approaches to Historiography, Essays in Honor of Georg G. Iggers* (New York 2007), 361-380, 368.

onderzoek naar de vorming van de identiteit in Elzas-Lotharingen, bijvoorbeeld ook geloof, taal, klasse en de mate van contact met mensen over de grens als factoren die hierin een rol spelen.²⁶ Zo toont hij aan dat de ligging van een regio op de grens van twee cultuurgebieden vaak zorgt voor het ontstaan van een hybride identiteit waarin twee cultuurgebieden als het ware vermengd raken. Het is aannemelijk dat dit ook in Eupen-Malmedy is gebeurd, wat de kwestie rondom identiteit in het gebied niet zo zwart-wit maakt als soms wordt voorgesteld.

Methodie

Het onderzoek begint met het bespreken van de geschiedenis van de Oostkantons in de eerste helft van de 20^e eeuw. Zoals al werd aangegeven, is het aannemelijk dat de positie van het gebied als grensregio en de wisselende staatkundige verhoudingen in deze periode hun weerslag gehad hebben op gevoelens van identiteit van de lokale bevolking.²⁷ Hierbij zal in het bijzonder de nadruk liggen op de politiek van zowel de Duitse als de Belgische overheid ten aanzien van het gebied omdat dit een belangrijke rol gespeeld kan hebben in de vorming van eventuele pro-Duitse gevoelens.²⁸

Daarna volgt het primaire bronnenonderzoek met als belangrijkste vraag hoe sterk de pro-Duitse gevoelens waren in Eupen-Malmedy in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Het probleem hierbij is dat het soms lastig te bepalen is hoe sterk de pro-Duitse sentimenten in het gebied waren. Dit onderzoek zal dit probleem ondervangen door zich te focussen op het bestuderen van krantenartikelen uit de periode van 1936 tot en met de annexatie van Eupen-Malmedy in 1940.

De reden dat er gekozen is voor het bestuderen van krantenartikelen is dat veel kranten een specifieke doelgroep hebben die bijvoorbeeld gebaseerd is op klasse of politieke voorkeur. Hierdoor geven ze vaak de gemiddelde opvatting van hun doelpubliek weer. Door verschillende kranten te onderzoeken en te kijken of Duitse successen positief, neutraal of negatief besproken worden, kan de mening van verschillende groepen bepaald worden. Door deze resultaten naast elkaar te leggen kan vervolgens een algemeen beeld geschetst worden van de houding van de bevolking ten opzichte van Duitsland. Om dit goed te kunnen doen zijn er, voor de verschillende doelgroepen van de kranten, mogelijke woorden geïdentificeerd

---

²⁶ Berger, "Border Regions, Hybridity and National Identity", 369.

²⁷ Idem, 269.

²⁸ Vincent O'Connell, "'Left to Their Own Devices:' Belgium's Ambiguous Assimilation of Eupen-Malmedy 1919-1940", *Journal of Belgian History* 43 (2013) 4, 43.

die de houding van de krant laten zien. Welke woorden dit zijn komt later in dit onderzoek nog aan bod.

Ook het tijds kader van het onderzoek (1936 tot 1940) is bewust gekozen. 1936 is een logische start omdat Nazi-Duitsland dan het Rijnland remilitariseert. Deze gebeurtenis is van belang omdat het eigenlijk een eerste stap betekende in een nieuwe Duitse politiek van expansionisme.²⁹ Vanaf dit moment zou Nazi-Duitsland in korte tijd grote expansionistische successen boeken.³⁰ Door te kijken hoe de pers in Eupen-Malmedy op deze successen reageerde kan bepaald worden in hoeverre er sprake was van pro-Duitse sentimenten in het gebied.

Ook de einddatum van 1940 is een bewuste keuze. De reden hiervan is dat de Duitse administratie de pers in de gebieden die ze controleerde aan hevige censuur onderwierp. Hierdoor is vanaf de bezetting niet meer uit te sluiten dat de meningen die in de pers worden weergegeven nog volledig neutraal zijn.³¹ Ook de schaal van het onderzoek speelt in deze kwestie een rol. Helaas is het, omwille van tijdsrestricties, niet mogelijk om ook nog primaire bronnen uit de oorlog te bestuderen. Dit zorgt ervoor dat het bestuderen van kranten van vóór de oorlog de voorkeur geniet boven kranten van na 1940.

De vraag is hoe er bepaald kan worden in hoeverre kranten pro-Duits waren. Dit onderzoek zal dit doen doormiddel van een discoursanalyse waarin artikelen uit verschillende regionale kranten met elkaar vergeleken worden. Door bepaalde successen uit de Duitse expansionistische politiek als uitgangspunt te nemen en te kijken hoe kranten over deze successen berichtten zal er een algemeen beeld geschetst worden van de omvang van de pro-Duitse sentimenten in de regio. Om dit zo objectief mogelijk te doen, zal er gekeken worden hoe ieder artikel zich verhoudt tot een aantal vastgestelde parameters zoals politieke richting van de publicatie en de doelgroep die de krant hoopt te bereiken. Door de artikelen aan dergelijke parameters te toetsen wordt er een beeld geschetst van de aanwezigheid van pro-Duitse sentimenten in bepaalde groepen binnen de samenleving van waaruit dan weer meer algemene conclusies geformuleerd kunnen worden voor de stemming in heel Eupen-Malmedy.

---

²⁹ Richard Overy, *Blood and Ruins: The Great Imperial War 1931-1945* (Londen 2021), 53.

³⁰ Overy, *Blood and Ruins*, xxix.

³¹ Idem, 640.

Dit onderzoek zal de focus dus voornamelijk leggen op één specifieke casus. Dat betekent dat er gebruikgemaakt zal worden van de *within case-methode* waarin deze specifieke casus uitvoerig bekeken zal worden zonder die te vergelijken met andere, vergelijkbare casussen. Door binnen deze methode gebruik te maken van *process tracing* zullen bepaalde algemene conclusies geformuleerd worden over de processen die ten grondslag lagen aan de identificatie van de bevolking van Eupen-Malmedy met een specifieke identiteit en welke processen ervoor zouden hebben kunnen zorgen dat deze identificatie veranderde.

De ‘Nouveaux Belges’

In de inleiding werd al benoemd dat de Belgische houding ten opzichte van Eupen-Malmedy na de annexatie op zijn minst ambivalent te noemen was. België leek in Versailles vooral op zoek te zijn naar gebiedsuitbreiding zonder daarbij te denken aan wat de bevolking van potentieel te annexeren gebieden hiervan vond. Toen de Oostkantons vervolgens aan België werden toegewezen, was een soms ronduit chaotische of passieve politiek ten opzichte van het gebied het gevolg.

De bevolking van de Oostkantons identificeerde zich vaak sterk met de Duitse cultuur. Toch zorgde haar positie als grensregio er ook voor dat er Waalse cultuurelementen bestonden in de gebieden.³² Dit soort elementen zullen een grote rol gespeeld hebben in de identificatie van de bevolking met de Duitse of Belgische cultuur. De vraag hierbij is in hoeverre de Belgische overheid erin slaagde de identificatie van de lokale bewoners met hun nieuwe moederland te vergroten. Hier was dus sprake van een sterke wisselwerking tussen cultuur en politieke beslissingen. In dit gedeelte van het onderzoek ligt de focus op het beschrijven van de politieke situatie in Eupen-Malmedy gedurende het Interbellum. Deze informatie kan dan later gebruikt worden in het primaire bronnenonderzoek, teneinde de houding van de bevolking te kunnen verklaren.

Lijnen trekken in Versailles

In 1914 viel Duitsland België binnen, waarna het grootste gedeelte van het land bezet werd.³³ Opvallend aan de Duitse inval, was het extreme geweld dat de Duitse soldaten tegen de burgerbevolking gebruikten.³⁴ De Duitsers gingen uit van een hevige tegenstand van de Belgen tegen de bezetting, waardoor veel soldaten deze vermeende tegenstand voor wilden zijn door de burgerbevolking angst aan te jagen met het gebruik van geweld.³⁵ Alleen al in de eerste maand van de inval vielen hierdoor ongeveer 6000 Belgische burgerdoden en werden op grote schaal verwoestingen aangericht in Belgische dorpen en steden.³⁶ De schade die de oorlog in België veroorzaakte was hierdoor enorm.

Met deze aanzienlijke schade in het achterhoofd vertrok de Belgische delegatie na de oorlog naar Versailles. De Belgen eisten compensatie van de Duitsers, maar de vraag was op welke

---

³² O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 2.

³³ Stéphane Audoin-Rouzeau, ‘1915: Stalemate’, in: Jay Winter (red.), *The Cambridge History of the First World War: Volume I – Global War* (Cambridge 2014), 65-88, 75.

³⁴ Maartje Abbenhuis en Ismee Tames, *Global War, Global Catastrophe Neutrals, Belligerents and the Transformation of the First World War* (Londen 2021), 34-35.

³⁵ Abbenhuis en Tames, *Global War*, 34.

³⁶ Jeff Lipkes, *Rehearsals: The German Army in Belgium, August 1914* (Leuven 2007), 13.

manier. De Belgen zelf hoopten op een herziening van hun claims op een aantal gebieden die verloren waren gegaan voor het land na haar onafhankelijkheid (Zeeuws-Vlaanderen, delen van Nederlands-Limburg en Luxemburg), maar met name de Britten waren geen voorstanders van grote grenswijzigingen in West-Europa uit angst dat dit het machtsevenwicht teveel zou verstoren.³⁷ Hiermee kwamen de onderhandelingen over de Belgische compensatie meteen in een impasse terecht.

Toen voor de Belgische overheid duidelijk werd dat het inwilligen van de oude claims geen reële optie was, ging ze op zoek naar een alternatief. Het doel van deze zoektocht was simpel: het vinden van een gebied waarop de Belgische overheid een historisch gerechtvaardigde claim kon maken. Dit leidde de Belgen naar het grotendeels Franstalige Malmédy. Deze stad, die op Duits grondgebied lag, had tot de Franse Revolutie een eenheid gevormd met de Belgische stad Stavelot als het Prinsbisdom Stavelot-Malmédy. Dit historische feit zou uiteindelijk de basis vormen voor de Belgische aanspraak op het gebied.³⁸

Uiteindelijk gingen de delegaties in Versailles akkoord met dit voorstel, onder één belangrijke voorwaarde, namelijk dat de bevolking van de gebieden, middels een referendum (wat later in dit hoofdstuk geanalyseerd zal worden), mocht oordelen over het opgaan in België of dat de gebieden opnieuw Duits zouden worden. De onderhandelaars in Versailles lijken zich gerealiseerd te hebben dat de publieke opinie in de Oostkantons sterk pro-Duits was.³⁹ Het is aannemelijk dat zij daarom hoopten dat ze, met deze bepaling, de bevolking gerust te konden stellen en tegelijkertijd de Belgische regering haar compensatie kon geven. De Belgische regering ging akkoord en daarmee werd Eupen-Malmédy, na het ondertekenen van het verdrag, officieel Belgisch.

Het overgangsregime van Generaal Baltia

Al vanaf de annexatie was het voor de Belgische overheid duidelijk dat er in Eupen-Malmédy veel gedaan moest worden voordat het gebied volledig geïntegreerd zou kunnen worden in de Belgische staatsstructuur. Op praktisch vlak speelden er kwesties variërend van de overgang van het Duitse naar het Belgische sociale stelsel, vragen over de inrichting van het onderwijs, kwesties rondom het gebruik van Duits en Frans, etc. Het was simpelweg niet mogelijk in

---

³⁷ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmédy*, 28-30 ; Helmut Konrad, 'Drafting the Peace', in: Jay Winter (red), *The Cambridge History of the First World War: Volume II – The State* (Cambridge 2014), 606-637, 616.

³⁸ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmédy*, 35.

³⁹ Idem, 52.

dergelijke kwesties van de ene op de andere dag de Belgische wetgeving in te voeren.⁴⁰ Op cultureel vlak speelde de kwestie mee dat een gedeelte van de bevolking helemaal niet zat te wachten op annexatie door België. De Belgische overheid beseftte zich dus maar al te goed dat ze in het gebied een proces van *nation building* op gang moest brengen om ervoor te zorgen dat de bevolking akkoord zou gaan met de annexatie.⁴¹

Om deze twee doelen te bereiken, werd besloten dat Eupen-Malmedy voor onbepaalde tijd een overgangsregime zou krijgen. In september 1919 nam het Belgische parlement daarom een wet aan waarin de Oostkantons een zelfstandige juridische status binnen het Belgische staatsbestel kregen. Dit hield in dat de regering van het gebied zelfstandig mocht opereren volgens de wetten van vóór de annexatie terwijl stap voor stap de Belgische wetgeving werd ingevoerd. Het idee was dat de Oostkantons zo klaargestoomd konden worden voor een volledige integratie in de Belgische staatsstructuur.⁴² Aan het hoofd van het overgangsregime stond de *Hohen Kommissar* (vaak gouverneur genoemd) die direct verantwoording aflegde aan de Minister-President en die verregaande volmachten kreeg met betrekking tot de uitvoerende en de wetgevende macht.⁴³

De volgende vraag was wie de taak van gouverneur op zich zou nemen. Hierbij viel de keuze van de regering op de generaal Herman Baltia.⁴⁴ Hij werd gezien als een geschikte kandidaat voor de post, mede omwille van zijn familiale achtergrond. Als kind van een Duitse moeder en Luxemburgse vader, dacht de Belgische regering dat Baltia de moeilijke culturele situatie in het gebied zou begrijpen.⁴⁵ Daarnaast zag men het als voordeel dat Baltia Frans, Nederlands en Duits sprak.⁴⁶ Na enige aarzeling besloot Baltia het verzoek van de Belgische regering te accepteren, waarmee hij vanaf september officieel gouverneur van de Oostkantons werd.⁴⁷

Met dit in het achterhoofd klinkt het alsof de Belgische regering zich terdege bewust was van de doelstellingen waar ze na de annexatie mee aan de slag moest. Wanneer echter de interne

---

⁴⁰ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 280-281.

⁴¹ O'Connell, 'Left to Their Own Devices', 13.

⁴² Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 265.

⁴³ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 265-266 ; O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 15 ; O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 18.

⁴⁴ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 65-72.

⁴⁵ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 77 ; Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 266-267.

⁴⁶ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 267.

⁴⁷ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 85-86 ; O'Connell, 'Left to Their Own Devices,' 13.

communicatie binnen de regering bekeken wordt, lijkt het erop dat ze deze doelstellingen helemaal niet zo belangrijk vond. Zo beschrijft Baltia in zijn memoires een gesprek met de Belgische minister-president waarin hij verdere instructies kreeg voor zijn nieuwe functie:⁴⁸

“De eerste minister, die nog niet nagedacht leek te hebben over de instructies die hij mij zou geven, antwoordde het volgende: ‘Zorg ervoor dat het goed gaat en dat het niet teveel kost.’ Toen ik hem nogmaals vroeg wat voor rapporten ik hem wekelijks of maandelijks moest sturen antwoordde hij: ‘Wanneer je goed nieuws kunt rapporteren dan doe je dat.’ Hij voegde toe: ‘Je zult net als de gouverneur van een kolonie zijn, alleen heeft deze kolonie direct contact met de metropool (Brussel).’”

Dit soort citaten laten zien dat de integratie van de nieuwe gebieden allesbehalve hoog op het lijstje van de Belgische regering stond.⁴⁹ Naast dat dit niet strookt met het beeld en de doelstellingen die de Belgische regering naar buiten toe presenteerde, is het ook aannemelijk dat deze houding gevolgen heeft gehad voor de ontwikkeling van de anti-Belgische gevoelens in Eupen-Malmedy. Later in dit hoofdstuk zal hier meer aandacht aan besteed worden.

Hoewel Baltia de Oostkantons dictatoriaal bestuurde nam hij zijn taak wel uiterst serieus.⁵⁰ Ondanks dat de integratie van de Oostkantons niet bepaald de prioriteit kreeg van de Belgische regering, lijkt Baltia echt te hebben willen proberen om de integratie alsnog te laten slagen. Zo deed hij, kort na zijn aanstelling, bijvoorbeeld een proclamatie uitgaan waarbij hij onder andere trachtte de bewoners van Eupen-Malmedy zich thuis te laten voelen in hun nieuwe moederland.⁵¹ Verder stortte hij zich ook meteen op het organiseren van de volksraadpleging die België in het gebied diende te organiseren. Deze volksraadpleging zou de spanningen in het gebied echter allerminst uit de lucht halen.

De volksraadpleging

Toen de overige onderhandelaars in Versailles akkoord gingen met de Belgische annexatie van de Oostkantons, ging België op haar beurt akkoord met de volgende bepaling:⁵²

“... During the six months after the coming into force of this Treaty, registers will be opened by the Belgian authority at Eupen and Malmedy in which the inhabitants of the above territory will be entitled to record in writing a desire to see the whole or part of it remain under German

---

⁴⁸ Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LANRW), RW/10/5, *Sammlung Baltia. Erinnerungen des belgischen Generals Baltia, 1918-1922, Gouverneur (Hochkommissar) für die abgetretenen Gebiete Eupen-Malmedy aus seiner Tätigkeit [Erinnerungen Baltia]*, 7-9.

⁴⁹ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 99-102.

⁵⁰ *Idem*, 76.

⁵¹ *Idem*, 100.

⁵² *Treaty of Peace With Germany (Treaty of Versailles) 1919*, 51, 63.

sovereignty. The results of this public expression of opinion will be communicated by the Belgian Government to the League of Nations, and Belgium undertakes to accept the decision of the League.’

Hoewel dit België verplichtte een volksraadpleging te houden was, door de vage bewoordingen van het artikel, allerm minst duidelijk hoe dit referendum georganiseerd moest worden. De enige voorwaarden die de onderhandelaars België hadden gesteld, waren dat het referendum binnen zes maanden na de annexatie zou moeten plaatsvinden, dat de bevolking zich schriftelijk diende uit te spreken over de annexatie, dat de definitieve uitslag gedeeld zou moeten worden met de Volkenbond en dat België de uitslag zou trachten te respecteren.

Doordat er nauwelijks afgesproken was hoe het referendum moest verlopen, was één van de eerste zaken die generaal Baltia oppakte na zijn aantreden de wijze waarop de volksraadpleging zou plaatsvinden. Uiteindelijk werd zo de volgende stemprocedure vastgesteld:⁵³

- De stemregisters zouden geopend worden op 26 januari 1920 en sluiten op 23 juli van hetzelfde jaar;
- Er zouden twee stemlocaties geopend worden, één in Eupen en één in Malmedy;
- Iedereen die 21 jaar of ouder was of werd tijdens het referendum zou mogen stemmen;
- Wanneer iemand niet akkoord was met de Belgische annexatie van de gebieden dan diende deze persoon zich naar één van de stemlocaties te begeven om daar schriftelijk en zonder stemgeheim zijn tegenstem te laten noteren in het register. Opmerkelijk genoeg zouden de autoriteiten dus precies op de hoogte zijn van welke bewoners tegen de annexatie stemden.

Vanaf het moment dat de procedure voor het referendum werd aangekondigd, kreeg de Belgische regering uit verschillende hoeken te maken met protesten.⁵⁴ Zeker de laatste bepaling, over de afwezigheid van stemgeheim, zette de deur open voor misstanden, omdat mensen bang zouden kunnen zijn zich in bijzijn van de Belgische autoriteiten uit te spreken tegen annexatie. Dit alles zorgde ervoor dat de legitimiteit van de volksraadpleging vanaf het begin ter discussie stond.

De volksraadpleging kwam zo de sfeer in Eupen-Malmedy allerm minst ten goede. Allereerst was er natuurlijk de kritiek op de manier waarop het referendum georganiseerd was. Het

---

⁵³ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 139-140.

⁵⁴ Idem, 140-141.

ontbreken van stemgeheim gaf de regering Baltia de mogelijkheid een intimidatiecampagne op te zetten. Zowel Duitse als neutrale observatoren die het referendum volgden stelden meerdere pogingen tot intimidatie en kiezersbelemmering vast. Zo hield de Belgische politie regelmatig de tram naar Aken staande om te zoeken naar mensen met pro-Duitse sympathieën.⁵⁵ Daarnaast ontketende het referendum ook een ware propagandaoorlog in het gebied, waarin zowel de Belgische als de Duitse overheid met man en macht probeerden om de publieke opinie in hun voordeel te laten uitvallen door bijvoorbeeld propagandapublicaties uit te delen aan de bevolking en via radio hun ideeën te verspreiden.⁵⁶ Dit werkte op haar beurt de intimidatiecampagne van de Belgische overheid weer in de hand. Mensen die immers openlijk hun steun voor een terugkeer naar Duitsland uitspraken, konden zo namelijk door de Belgische autoriteiten gemakkelijk opgespoord worden.

Op basis van deze informatie is de uiteindelijke, officiële uitslag van het referendum allesbehalve verbazingwekkend. Uiteindelijk lieten slechts 271 inwoners hun bezwaren optekenen, op een totaal electoraat van 33.726 mensen (0,8%).⁵⁷ De Belgische intimidatiecampagne lijkt dus het beoogde effect gehad te hebben. Zeker aangezien er redelijk wat getuigenissen bewaard gebleven zijn die laten zien dat de onvrede over de annexatie in het gebied veel groter moet zijn geweest. Een journalist van de *Manchester Guardian*, die verslag deed van het referendum, beschreef de situatie als volgt:⁵⁸

‘I spent several days in Eupen and Malmedy, mixing with crowds, and talking to people rich and poor, farmers, workmen, business men, priests, officials, shopkeepers, school teachers, but I was not able to discover a single person who wanted to become Belgian. I know that such exist, as I also know that they drew up a petition for annexation, but I cannot resist the conclusion that they are not a big majority.’

Dit soort observaties waren niet de enige tekenen dat er veel meer onvrede lijkt te hebben bestaan dan de uitslag van het referendum doet vermoeden. Naast dat veel mensen hun onvrede uitten in gesprekken met buitenlandse journalisten, braken er bijvoorbeeld ook verschillende betogingen uit tegen het regime Baltia.⁵⁹

---

⁵⁵ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 140-144.

⁵⁶ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 140-149 ; Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 276 ; Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LANRW), RW/10/6, Sammlung Baltia. *Antibelgische Propaganda in den abgetretenen Gebieten [Erinnerungen Baltia]*, 9.

⁵⁷ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 127.

⁵⁸ The Manchester Guardian (1901-1959), Eupen and Malmedy: The Inhabitants and Transference to Belgium, 17 mei 1920.

⁵⁹ O’Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 150.

Achteraf is het aannemelijk dat de volksraadpleging de anti-Belgische sentimenten in het gebied daarom vergroot heeft. De manier waarop het referendum georganiseerd werd en de daarmee gepaard gaande propagandaoorlog en intimidatiecampagne zullen de sfeer in de Oostkantons slechts verhard hebben. Ondanks bezwaren en protesten die tijdens het referendum geuit werden, werd de officiële uitslag uiteindelijk wel overgenomen door de Volkenbond. Op 20 september 1920 werd op alle overheidsgebouwen de Belgische driekleur gehesen. De Oostkantons waren officieel Belgisch grondgebied geworden.⁶⁰ De Belgische overheid vierde haar overwinning, maar de rust in Eupen-Malmedy was geenszins teruggekeerd.

Hordes op weg naar integratie

De volksraadpleging en de daarmee gepaard gaande propagandaoorlog laat zien dat de bevolking van Eupen-Malmedy zich vaak met Duitsland verbonden voelde. Zeker de Duitse propaganda zette hevig in op de gedeelde taal en de economische verbondenheid van de gebieden met Duitsland, wat meteen een duidelijk beeld geeft van welke elementen van invloed waren op deze identificatie.⁶¹ Baltia was zich hier terdege van bewust en na het referendum zag hij het dan ook als zijn belangrijkste taak de nieuwste Belgen te assimileren in hun nieuwe moederland. Baltia beseftte zich immers ook dat de politieke annexatie van het gebied de kwesties rondom identiteit niet automatisch oploste.

Gedurende de rest van zijn regeerperiode zou Baltia deze integratie hoog op zijn agenda laten staan. Hij hoopte, in lijn met de doelen die hij in zijn eerste proclamatie had geuit, de bevolking een nieuw thuis te kunnen geven onder Belgische bescherming en hen te laten inzien welke voordelen Belg zijn, bood.⁶² Na het referendum formuleerde Baltia drie pijlers waar hij zich op zou richten, namelijk educatie, de lokale overheid en het hervormen van de clerus.⁶³ Door juist de focus te leggen op deze drie sleutelgebieden hoopte hij het integratieproces zo snel mogelijk te laten verlopen. Het is daarom nuttig per pijler te kijken waarom Baltia het nodig achtte zich hierop te richten om zo een beeld te krijgen van de factoren die identificatie met Duitsland beïnvloedden en wat Baltia daaraan wilde veranderen.

Dit gedeelte van het onderzoek leunt hevig op de studies *The Annexation of Eupen-Malmedy: Becoming Belgian, 1919-1929* en *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und*

---

⁶⁰ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 162-163.

⁶¹ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 276 ; O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 32.

⁶² O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 169.

⁶³ Idem, 170.

Parteienpolitik 1914-1919 van respectievelijk de historici Vincent O'Connell en Klaus Pabst. Hoewel een literatuuronderzoek natuurlijk bij voorkeur gebruikmaakt van een grote verscheidenheid aan bronnen staat de soms gebrekkige geschiedschrijving over de Oostkantons dit streven hier in de weg. Dit is dan ook de reden dat er bij dit gedeelte van het onderzoek relatief weinig verschillende bronnen gebruikt zijn.

Bij de start van de negentiende eeuw heerste er in België een optimistische stemming. Het land was sinds haar onafhankelijkheid in 1830 snel geïndustrialiseerd waardoor het economisch goed ging.⁶⁴ Dit leidde tot een narratief waarin het land, onder de leiding van haar vorst, in staat was gebleken om tot een bloeiende gemeenschap uit te groeien, ondanks de verschillen tussen Vlamingen en Walen. Deze verbindende rol voor de koning nam in de propaganda in de aanloop naar de volksraadpleging al een belangrijke plaats in en Baltia hoopte dit narratief in het onderwijs opnieuw te kunnen gebruiken.⁶⁵ Zijn idee was dat het, doormiddel van veranderingen in het onderwijs, mogelijk moest zijn om de jeugd van de Oostkantons te doordringen van ditzelfde unitaire ideaal.⁶⁶ Een groot struikelblok hierin was het vraagstuk hoe de overwegend pro-Duitse docenten aangespoord moesten worden dit soort leerstof aan te bieden.

Hoe om te gaan met de pro-Duitse docenten zou een lastige kwestie blijken. Het eerste wat gedaan moest worden was dat de overwegend pro-Duitse curricula van de scholen in de gebieden herzien moesten worden om ze meer pro-Belgisch te maken. Om dit te bereiken, gaf Baltia verschillende mensen de opdracht om nieuwe, Duitstalige lesmethoden te schrijven die een pro-Belgische kijk op de geschiedenis gaven.⁶⁷ Dit herschrijven was echter niet zozeer het probleem. Wat wel een probleem was, was dat veel Duitstalige docenten in de Oostkantons weigerden de nieuwe methoden te gebruiken. Bovendien kozen veel docenten er na het referendum voor om hun carrière voort te zetten in Duitsland, waardoor het al bestaande lerarentekort in het gebied alleen maar groter werd.⁶⁸ Baltia moest uiteindelijk met veel kunst- en vliegwerk allerlei oplossingen introduceren om deze kwestie op te lossen, waaronder het werven van leraren in het Rijnland. In sommige gevallen keerden leraren die bij het

---

⁶⁴ Michel Dumoulin, 'Het ontluiken van de twintigste eeuw: 1905-1918', in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 695-865, 703-705.

⁶⁵ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 276.

⁶⁶ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 183.

⁶⁷ Idem, 183-184.

⁶⁸ Idem, 185.

referendum tegen annexatie gestemd hadden terug, wat de integratie van de Oostkantons waarschijnlijk niet ten goede kwam.⁶⁹

De tweede pijler waar generaal Baltia zich op wilde focussen was de lokale overheid. Wat de integratie van de bevolking in de ogen van Baltia het meest in de weg stond, was het feit dat de lokale overheid in het gebied ingericht was naar Duits model. Baltia zag het daarom als zijn belangrijkste taak de lokale overheidsstructuur om te vormen naar Belgisch model.⁷⁰ Concreet omvatte dit doel een tweetal aspecten, namelijk het vormgeven van een geleidelijke overgang naar de Belgische wetgeving en het omvormen van de bestaande bestuursorganen naar Belgisch model.

Het omvormen van de bestaande bestuursorganen was voor Baltia een zware klus. Doordat er nog geen definitieve besluiten waren genomen over hoe de lokale politiek vormgegeven zou worden na de annexatie, waren veel van de oude, Duitse politici en beampten in functie gebleven. Dit was Baltia een doorn in het oog, omdat veel van deze lokale politici er geen geheim van maakten dat hun loyaliteit nog steeds bij Duitsland lag.⁷¹ Het dilemma in deze kwestie lag voor Baltia in het feit dat hij aan de ene kant deze pro-Duitse functionarissen graag wilde vervangen, maar aan de andere kant wilde voorkomen dat de lokale overheden niet meer konden functioneren. Uiteindelijk zag hij zich gedwongen de mandaten van de lokale politici te verlengen tot 1922, waarbij hij zichzelf het recht gaf in te grijpen wanneer de lokale politiek een beslissing nam die hij als kwalijk voor de Belgische zaak beschouwde.⁷² Het is aannemelijk dat de grote controle die Baltia hiermee verwierf in de lokale politiek niet per definitie veel goede wil opgeleverd zal hebben bij de lokale bevolking.

Ook de geleidelijke overgang van de Oostkantons naar Belgische wetgeving zou niet altijd even soepel verlopen. Ondanks de overgangperiode om de Oostkantons klaar te stomen voor veranderingen op het gebied van wet- en regelgeving, zag een gedeelte van de bevolking helemaal niets in de invoering van het Belgisch wetboek. Zij probeerden daarom dit proces zoveel mogelijk dwars te zitten. Met name na de gemeenteraadsverkiezingen van 1922, waarbij in sommige gemeenten kandidaten werden gekozen die sympathiseerden met Duitsland, werd soms bewust gedaan alsof er moeilijkheden waren met de invoering van de Belgische wetgeving. Baltia zag zich hierom genoodzaakt de controle op deze gemeenteraden

---

⁶⁹ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 186.

⁷⁰ *Idem*, 170.

⁷¹ *Idem*, 214-215.

⁷² *Idem*, 214.

te vergroten om op die manier dissidentie de kop in te drukken.⁷³ Ook hierbij geldt dat de verregaande vorm van controle waarschijnlijk zijn weerslag heeft gehad op de anti-Belgische sentimenten in het gebied.

De laatste pijler waar Baltia zich op richtte, was het hervormen van de clerus. Doordat de Oostkantons grotendeels katholiek waren, was de invloed van de geestelijkheid op de lokale bevolking erg groot. Het heikele punt in deze kwestie was dat de lokale parochies nog steeds vielen onder het bisdom van Keulen.⁷⁴ De geestelijken in de Oostkantons kregen hun instructies dus vanuit Duitsland. Daarnaast waren de lokale geestelijken en de Keulse bisschop bang voor een overgang naar de Belgische kerkelijke structuur. De katholieke kerk had, in het Duitse Keizerrijk, een belangrijke rol vervuld in de ontwikkeling van het nationale bewustzijn. Hierdoor was er een sterke verbinding ontstaan tussen de kerk en de staat. België kende daarentegen, vanaf haar ontstaan, een sterk liberale cultuur waar de kerk veel minder bewegingsruimte had om eigen beslissingen te nemen. De geestelijkheid in het gebied vreesde daarom een deel van haar invloed te verliezen wanneer ze geïntegreerd zouden worden in de Belgische kerkelijke structuur.⁷⁵

Uiteindelijk werd er, middels bemiddeling door de paus, een tussenoplossing gevonden om de geestelijkheid gerust te stellen. Er werd een nieuw bisdom gevormd dat de complete Oostkantons omvatte. De verheffing tot bisdom hield in dat de kerk in Eupen-Malmedy in belangrijke mate zelf beslissingen kon nemen. Om er toch voor te zorgen dat dit nieuwe bisdom zich zou inpassen in de Belgische kerkelijke structuur, besloot de paus echter dat het nieuwe bisdom een personele unie zou vormen met het bisdom Luik. Dit hield in dat de rollen van bisschop van Luik en bisschop van Eupen-Malmedy altijd door dezelfde persoon ingevuld moesten worden.⁷⁶

Concreet hield deze personele unie in dat de Belgische katholieke kerk alsnog veel macht kreeg in het gebied. Omdat de Luikse bisschop verantwoordelijk was voor het benoemen van nieuwe geestelijken en hij bij nieuwe benoemingen altijd koos voor mensen uit de bisdommen Luik of Eupen-Malmedy, werd de oude, Duitse geestelijkheid, die zich nog verbonden voelde met Keulen, stelselmatig uit de kerkelijke structuren verwijderd. Dit liet de bevolking opnieuw zien dat de Belgen op allerlei manieren probeerden hun Duitse identiteit zoveel

---

⁷³ O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 218-219.

⁷⁴ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 317.

⁷⁵ *Idem*, 318-319.

⁷⁶ *Idem*, 320-321.

mogelijk uit te wissen, waarbij het opnieuw logisch is aan te nemen dat ook deze kerkelijke hervormingen veel tegenstand zullen hebben opgeroepen.⁷⁷

Het einde van het regime Baltia

De drie pijlers die Baltia had geformuleerd betekenden uiteindelijk de doodsteek voor zijn regime. De dictatoriale manier waarop Baltia probeerde om problemen geassocieerd met deze pijlers op te lossen kon op steeds meer tegenstand rekenen. Voor steeds meer inwoners van Eupen-Malmedy werd het regime een obstakel op de weg naar integratie in plaats van een hulpmiddel.⁷⁸ Ook buiten de Oostkantons nam de kritiek toe. Vanuit de landelijke politiek werden steeds vaker twijfels geuit over het nut van het regime Baltia. Niet alleen vormde de instandhouding van het regime een continue last op de Belgische overheidsfinanciën, ook de kritiek op de aard van het regime zwol aan, met name aan de linkerzijde van het politieke spectrum.⁷⁹ De socialisten hadden bijvoorbeeld, in de aanloop naar de volksraadpleging, al eens hun onvrede geuit over de ondemocratische aard van het referendum.⁸⁰ Later kwam er vanuit deze hoek ook steeds meer kritiek over de dictatoriale wijze waarop Baltia bestuurde zonder daarbij aandacht te hebben voor de wensen van de bevolking. Zo pleitten de socialisten zelfs voor een betere parlementaire representatie voor de Oostkantons.⁸¹

Uiteindelijk moest de Belgische regering erkennen dat er in het parlement geen meerderheid meer was voor het verderzetten van het overgangsregime. Vanaf 1923 werden er daarom plannen gemaakt voor de beëindiging van Baltia's mandaat.⁸² Baltia zelf vond dat de regering een fout maakte met deze beslissing. Hij rapporteerde dat de politieke integratie van het gebied dan misschien gelukt was, maar dat de culturele integratie nog allerminst voltooid was.⁸³ Het resultaat was een heftig debat in het parlement met als hoofdthema of de Oostkantons klaar waren voor een volledige integratie in de Belgische staatsstructuur, of dat er toch nog een nieuwe overgangsregeling gevonden moest worden. Uiteindelijk zou een meerderheid stemmen voor een volledige integratie van de gebieden, waarmee de Oostkantons officieel ingelijfd werden in de provincie Luik.⁸⁴

---

⁷⁷ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 320-321.

⁷⁸ O' Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy*, 224.

⁷⁹ Idem, 224.

⁸⁰ Idem, 123.

⁸¹ Idem, 226-227.

⁸² Idem, 224-225.

⁸³ Idem, 231.

⁸⁴ Idem, 225-231.

Met het vertrek van Baltia kwam er dus een einde aan de speciale status van de Oostkantons. De vraag is hoe de Belgische overheid vervolgens omging met de gebieden. Aan de ene kant lijkt het aan de kant schuiven van Baltia erop te duiden dat de Belgische regering de zorgen van de bewoners van Eupen-Malmedy eindelijk serieus begon te nemen, maar achteraf bezien lijkt niets minder waar. De beslissingen die genomen werden vanaf 1925 tot de Duitse inval duiden erop dat de Belgische regering nauwelijks geleerd had van de problemen die tijdens het overgangsregime waren ontstaan.

Het begon met de opname van de Oostkantons in het Belgische staatsbestel. De Belgische regering wilde de verschillende gebieden simpelweg indelen in de al bestaande staatsstructuren. Aangezien er in België gebruik werd gemaakt van kiesdistricten in deze periode betekende dit dat de verschillende gemeenten, gezien hun ligging, zouden worden ingedeeld bij verschillende kiesdistricten. De bevolking sprak echter de wens uit een apart kiesdistrict te vormen, omdat de bewoners bang waren dat anders de belangen van de Duitstaligen in het geding zouden komen.⁸⁵ Uiteindelijk stemde het parlement echter in met de regeringsplannen om de gebieden te verdelen over al bestaande kiesdistricten. Het is aannemelijk dat dit besluit een signaal gaf aan de bevolking dat de oude manier van besturen met het vertrek van Baltia allerminst verdwenen was.

Deze gedwongen integratie keert keer op keer terug in Belgische politiek vanaf 1925. Zo voerde de regering bijvoorbeeld druk uit op het Vaticaan om het bisdom Eupen-Malmedy weer op te heffen en de parochies definitief onder het bisdom Luik in te delen.⁸⁶ Met dit soort acties lijkt de Belgische overheid steeds meer krediet onder de bevolking van de Oostkantons verspeeld te hebben. In het geheim werden er bovendien onderhandelingen opgestart om de gebieden weer terug te geven aan Duitsland in ruil voor een ruime financiële compensatie.⁸⁷ Dit soort beslissingen toonden de bevolking telkens opnieuw dat de Belgische regering niet zoveel om haar nieuwste inwoners gaf. Dit leidde ertoe dat een steeds groter deel van de bevolking van de Oostkantons het vertrouwen in de Belgische staat leek te verliezen.⁸⁸

Na de Belgische annexatie van de Oostkantons door de ondertekening van het Verdrag van Versailles presenteerde België zichzelf als begaan met haar nieuwste inwoners. Via allerlei officiële communicatie schetste de regering een beeld waarin ze liet zien dat ze de wensen en

---

⁸⁵ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 334.

⁸⁶ Idem, 350-351.

⁸⁷ O'Connell, 'Left to Their Own Devices', 19.

⁸⁸ Idem, 32.

identiteit van de lokale bevolking hoog in het vaandel had staan. De interne situatie laat echter zien dat dit beeld niet klopte. Waar België naar de bevolking van de Oostkantons de wens uitsprak dat ze hen geleidelijk en met wederzijds respect zou opnemen in de ‘Belgische familie’ zouden regeringsbeslissingen ten opzichte van het gebied uiteindelijk vooral dictatoriale trekken aannemen. De wens om enerzijds de gebieden zo snel mogelijk politiek en cultureel te integreren, zou er keer op keer toe leiden dat de Belgische regering naar dictatoriale machtsmiddelen moest grijpen om op die manier anti-Belgische sentimenten de kop in te drukken. Het lijkt erop dat de Belgische overheid hiermee enorm veel krediet onder de bevolking verspeelde. Door iedere keer te beweren het beste met hen voor te hebben en tegelijkertijd niet naar de wensen van de lokale bevolking te luisteren, werd een beeld gecreëerd van een overheid die er vooral op gebrand was de lokale cultuur zo snel mogelijk uit te roeien. Dit alles stuitte vanzelfsprekend op enorme tegenstand onder verschillende lagen van de bevolking. Hoewel ze in 1919 verwelkomd werden als de ‘Nouveaux Belges,’ voelde de lokale bevolking zich vooral onderdrukt door haar nieuwe moederland. Dit zal er logischerwijs voor gezorgd hebben dat de lokale bevolking vooral vast bleef houden aan haar Duitse wortels en dat de anti-Belgische sentimenten in het gebied enkel versterkt werden. Het is daarom aannemelijk dat dit grote gevolgen gehad zal hebben op de houding ten opzichte van de ontwikkelingen in Duitsland gedurende de jaren '30. Deze relatie zal dan ook onderzocht worden in het volgende hoofdstuk.

Onverdeeld positief?

Hoewel de Belgische overheid telkens weer de wens uitsprak dat de bevolking van de Oostkantons zich thuis zou voelen in hun nieuwe moederland, zorgde de veelal repressieve politiek ten aanzien van het gebied ervoor dat de bevolking zich allerm minst Belgisch begon te voelen en vaak vasthield aan de Duitse identiteit. Hieruit volgt de centrale vraag in dit onderzoek, namelijk of er al dan niet sprake was van een pro-Duitse houding in de lokale pers in Eupen-Malmedy in de aanloop naar de re-annexatie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Centraal in dit hoofdstuk staat daarom een zogenaamde discoursanalyse waarbij aan de hand krantenartikelen, gekeken wordt in hoeverre er sprake was van pro-Duitse gevoelens in de regio. Het grote nadeel van een dergelijke analyse is subjectiviteit. Hoe kan immers bepaald worden wanneer er in een artikel sprake is van pro-Duitse gevoelens en wanneer niet? Om dit probleem te omzeilen, is het belangrijk dat er een duidelijk raamwerk geformuleerd wordt. Aan de hand van dit raamwerk kunnen dan vervolgens de krantenartikelen beoordeeld worden. Het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zal dit raamwerk zo duidelijk mogelijk schetsen. Dit gebeurt aan de hand van een verantwoording op drie vlakken:

1. De tijdsperiode
2. De meetmomenten
3. Taal

Bij de verantwoording van ieder vlak wordt steeds kort beschreven waarom het belangrijk is goed na te denken over dit onderwerp en vervolgens worden de elementen van het raamwerk per vlak uiteengezet. Aan de hand van het volledige raamwerk wordt vervolgens een onderzoeksformulier opgesteld waarmee de verschillende krantenartikelen getoetst kunnen worden. Aan de hand van de dataset die hieruit voortkomt wordt daarna bepaald of er al dan niet sprake was van pro-Duitse gevoelens in de Oostkantons in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog.

Verantwoording van de tijdsperiode

In dit onderzoek is er gekozen voor het bestuderen van de pers in Eupen-Malmedy in de periode vanaf de remilitarisatie van het Rijnland in maart 1936 tot en met de gelijkschakeling van de Belgische pers na de Duitse inval in mei 1940.⁸⁹ Deze periode is heel bewust gekozen, omdat deze enerzijds de garantie biedt dat de pers nog neutraal opereerde, terwijl ze anderzijds wel de ruimte laat om te kijken naar hoe de pers schreef over expansionistische

---

⁸⁹ Overy, *Blood and Ruins*, 37 ; Antony Beevor, *De Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2012), 101-102.

ontwikkelingen in Duitsland in deze periode. Om dit beter te kunnen begrijpen, is het handig de twee ankerpunten wat verder toe te lichten.

Allereerst de startdatum van de remilitarisatie van het Rijnland. Volgens de bepalingen van het Verdrag van Versailles was het Duitsland niet toegestaan militairen in deze grensstreek met Frankrijk en België te stationeren.⁹⁰ Hitler besloot echter op 7 maart 1936 dit artikel uit het verdrag te schenden in het kader van zijn wensen om de vredesbepalingen van 1919 ongedaan te maken.⁹¹ Deze stap kan beschouwd worden als een eerste succes van een nieuwe Duitse politiek van expansie.⁹² Dit is voor dit onderzoek relevant, aangezien de Duitse expansie onder andere als doel had om zogenaamde *Volksdeutsche* opnieuw in de Duitse staat op te nemen.⁹³ Het idee hiervan was dat iedereen die volgens de nazi's de Duitse identiteit had ook het recht had om onderdeel te worden van Duitsland. Dit hield onder andere in dat streken die van oorsprong Duits waren en die nu toebehoorden aan andere landen weer opnieuw ingelijfd dienden te worden bij Duitsland.⁹⁴

Wanneer er gekeken wordt naar de kernideeën van het nazisme zoals Hitler deze uiteenzette in *Mein Kampf*, wordt duidelijk dat ook de bevolking van de Oostkantons onder deze definitie van *Volksdeutsche* viel, zo getuige onder andere het onderstaande citaat:⁹⁵

*“Waar het volksdom, of beter het ras, niet enkel zijn oorsprong kent in taal,
maar ook in bloed...”*

Uitspraken als deze laten zien dat voor Hitler de Duitse identiteit niet enkel samenhang met het spreken van de Duitse taal, maar ook met iemands verwantschap met andere Duitsers. Hij doelde hierbij dus ook op mensen die afstamden van Duitsers. Dit maakt dat de bevolking van de Oostkantons door Hitler ook gezien werd als Duits en dat zij dus het recht had om weer onderdeel te mogen uitmaken van Duitsland. Dit heeft als gevolg dat er in deze situatie vanuit kan worden gegaan dat Hitler deze groepen ook op een bepaalde manier hoopte aan te spreken.

In het licht hiervan wordt het logisch om de remilitarisatie van het Rijnland als startdatum te nemen. Door opnieuw Duitse soldaten in het gebied te stationeren, liet Hitler zien dat hij

---

⁹⁰ *Treaty of Peace With Germany (Treaty of Versailles)* 1919, 51, 65.

⁹¹ Overy, *Blood and Ruins*, 53.

⁹² *Idem*, 53.

⁹³ Overy, *Blood and Ruins*, 55 ; Philipp Ter, *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe* (Oxford 2014), 90.

⁹⁴ Ter, *The Dark Side of Nation-States*, 90-91.

⁹⁵ Adolf Hitler, *Mein Kampf* (München 1943), 428.

bereid was de artikelen uit het Verdrag van Versailles te schenden om weer controle te krijgen over Duits grondgebied.⁹⁶ Dit past dus zeker in het hierboven beschreven idee over hoe om te gaan met de *Volksdeutsche*. Het is daarom logisch om juist deze eerste succesvolle stap binnen dit bredere idee als startpunt te nemen, aangezien de reacties op dit soort gebeurtenissen een goed beeld kunnen geven van hoe de bevolking van Eupen-Malmedy tegenover deze ideeën stond.

Dan is er de einddatum van mei 1940. De keuze voor deze datum heeft alles te maken met de Duitse inval in België in die maand.⁹⁷ Hoewel België pas op 27 mei een wapenstilstand vroeg, werden er zelfs nog vóór de ondertekening van de wapenstilstand, in de reeds bezette delen van het land, verordeningen uitgegeven omtrent het functioneren van de democratie.⁹⁸ Eén van deze verordeningen bepaalde dat de Belgische pers vanaf 19 mei onder controle kwam te staan van de zogenaamde *Propaganda Abteilung* (PA) die de Belgische kranten sterk censureerde.⁹⁹ Dit betekent dat alle nieuwsberichten die vanaf dat moment verschenen aan censuur onderhevig waren. Dit maakt dat kranten die na 19 mei 1940 verschenen simpelweg niet meer neutraal waren, waardoor het voor dit onderzoek geen zin heeft artikelen van na deze datum te bestuderen.

Verantwoording van de meetmomenten

Nu de tijdsaders voldoende zijn verduidelijkt, is het belangrijk duidelijke meetpunten vast te stellen. Zoals bij de tijdsaders al werd beschreven, omvat de periode die onderzocht wordt een ruime vier jaar. Het zou, door de beperkte omvang van dit onderzoek, simpelweg onmogelijk zijn alle kranten die in deze periode in Eupen-Malmedy verschenen te bestuderen. Er moet dus een selectie gemaakt worden in de te bestuderen krantenartikelen. In dit gedeelte van het hoofdstuk wordt de gemaakte selectie kort toegelicht en verantwoord.

De hoofdvraag van het onderzoek draait hoofdzakelijk over het bestaan van pro-Duitse sentimenten in Eupen-Malmedy in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Het is daarom logisch te kijken naar hoe de verschillende kranten in het gebied reageerden op eventuele Duitse diplomatieke en militaire successen vóór de gelijkschakeling van de pers op 19 mei

---

⁹⁶ Overy, *Blood and Ruins*, 53.

⁹⁷ Overy, *Blood and Ruins*, 37 ; Beevor, *De Tweede Wereldoorlog*, 101-102.

⁹⁸ Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert, ‘Land zonder koning: 1939-1950’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 1123-1303, 1140-1141 ; Luyten, ‘Oorlog, economische depressie en contestatie van de democratie (1914-1944)’, 233.

⁹⁹ Alain Colignon, ‘Collaboratiepers 1940-1944’, <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratiepers-1940-1944.html> (z.j.), geraadpleegd op 2 mei 2023.

1940. Kranten vertolken vaak de algemene publieke opinie van hun doelgroep en door te kijken naar hoe verschillende kranten reageerden op Duitse successen wordt het mogelijk om een beeld te krijgen van de publieke opinie over Duitsland in de Oostkantons. Door enkele Duitse successen te markeren als meetpunt en te kijken hoe de pers in de week voorafgaand en aansluitend aan deze gebeurtenissen schreef over deze successen, wordt een dataset opgebouwd met gegevens over deze verschillende reacties. De vraag die dan echter nog rest, is welke momenten gemarkeerd moeten worden als meetmomenten.

Om deze meetmomenten vast te kunnen leggen, dienen eerst enkele criteria geformuleerd te worden waaraan deze meetmomenten moeten voldoen. Op die manier kan uiteindelijk een selectie gemaakt worden van gebeurtenissen die gebruikt kunnen worden in het onderzoek. Uiteindelijk zijn hier twee belangrijke criteria voor vastgesteld, namelijk:

- Het moet gaan om een Duits diplomatiek of militair succes;
- Het succes moet van een voldoende grote schaal zijn geweest dat er sprake was een impact op internationaal niveau. Dit houdt in dat op zijn minst sprake moet zijn van een schending van het territorium van een ander Europees land of het schenden van een internationaal verdrag door Duitsland.

De reden dat er specifiek voor deze twee criteria gekozen is, is het feit dat dit soort diplomatieke of militaire successen vaak gemakkelijk te plaatsen zijn in de tijd. Hoewel de reactie op bijvoorbeeld economische successen ook veel kan zeggen over de pro-Duitse houding is het veel moeilijker om exact vast te stellen wanneer er op zulke economische ontwikkelingen gereageerd werd. Hoewel het zeker mogelijk is om specifieke economische beleidswijzigingen aan te wijzen laten de positieve of negatieve effecten van dit soort wijzigingen vaak langer op zich wachten. Hierdoor wordt het lastig om precies te bepalen wanneer de pers in Eupen-Malmedy over dit soort successen zou berichten. Door vast te houden aan de meer specifieke punten in tijd die militaire en diplomatieke successen bieden blijft het onderzoek voldoende beperkt.

Daarnaast is er nog de keuze voor het feit dat het succes impact gehad moet hebben op internationaal niveau. Ook bij dit criterium is de beperkte schaal van dit onderzoek een bepalende factor. Hoewel ieder klein succes bestudeerd zou kunnen worden, is het maar de vraag op hoeveel van deze kleinere successen de pers in Eupen-Malmedy reageerde. Wanneer eerst voor ieder afzonderlijk succes bepaald zou moeten worden of er überhaupt op gereageerd werd door de pers in de Oostkantons dan zou dat de schaal van dit onderzoek

enorm vergroten. Door te kiezen voor grotere successen is de kans dat de pers er op gereageerd heeft waarschijnlijker, waardoor de opbrengst van het onderzoeken van dit soort meetmomenten groter is.

De vraag die dan nog rest is, welke meetmomenten er uiteindelijk geïdentificeerd zijn voor het onderzoek. Aan de hand van de twee criteria en het standaardwerk *The Cambridge History of the Second World War* is uiteindelijk de volgende lijst met meetpunten vastgesteld:¹⁰⁰

- De Duitse remilitarisatie van het Rijnland (7 maart 1936);
- De *Anschluss* van Oostenrijk (12 maart 1938);
- De Duitse inval in Polen (1 september 1939).

Voor al deze meetpunten geldt dat ze voldoen aan beide criteria. De nadelige gevolgen voor Duitsland waren bij alle gebeurtenissen minimaal (of leken dat in de eerste instantie), waarmee deze meetpunten bestempeld kunnen worden als Duitse successen. Daarnaast geldt dat deze gebeurtenissen allemaal een internationale dimensie hadden waarbij er sprake was van het schenden van een internationaal verdrag of het territorium van een ander land. De vraag die dan nog rest, is waarom er juist voor deze drie gebeurtenissen gekozen is, en niet voor bijvoorbeeld de annexatie van het Sudetenland. Het is zo dat er, op basis van de geformuleerde criteria, ook andere meetmomenten in aanmerking kwamen. De schaal van dit onderzoek speelt hier echter weer een rol. Om te voorkomen dat het aantal te bestuderen bronnen te groot zou worden, is ervoor gekozen het aantal meetmomenten te beperken. De reden dat er vervolgens juist voor deze meetmomenten gekozen is, is omdat er tussen deze momenten een wat langere tijdsperiode zit. Door hiervoor te kiezen wordt het makkelijker om de publieke opinie gedurende een langere periode te peilen dan wanneer er gekozen was voor meetmomenten die in de tijd dicht bij elkaar lagen. Daarnaast geldt voor twee van de drie meetmomenten (de *Anschluss* en de remilitarisatie van het Rijnland) dat de afstand tot Eupen-Malmedy kleiner was, wat de interesse van de lokale bevolking vergroot kan hebben.

Verantwoording van de taal

Sinds het einde van de negentiende eeuw is de manier waarop kranten schrijven drastisch veranderd. Door de opkomst van moderne communicatietechnieken werd het steeds gemakkelijker voor kranten van verschillende signatuur om in interactie te treden met lezers, waarmee het voor hen ook makkelijker werd om hun schrijfstijl en onderwerpen aan te passen

---

¹⁰⁰ Robert Gerwarth, ‘The Axis: Germany, Japan and Italy on the road to war’, in: Richard J.B. Bosworth en Joseph A. Maiolo (red.), *The Cambridge History of the Second World War: Volume II – Politics and Ideology* (Cambridge 2015), 21-42, 37.

aan hun doelgroep. Dit zorgt ervoor dat kranten, zeker in de afgelopen eeuw, een dankbaar hulpmiddel zijn geworden in het bepalen van de publieke perceptie in bepaalde maatschappelijke kwesties.¹⁰¹

Dit onderzoek leunt in sterke mate op deze veranderingen in het medialandschap. Door te kijken naar de aard van de publieke perceptie in verschillende kranten wordt er immers een beeld gegeven van in hoeverre er al dan niet sprake was van pro-Duitse gevoelens. De vraag is dan echter hoe bepaald kan worden wanneer een krant pro-Duits is en wanneer dat niet het geval is. Dit onderzoek bepaalt dit aan de hand van een analyse van het taalgebruik in verschillende artikelen. Bij deze aanpak kunnen echter wel enkele kanttekeningen geplaatst worden, want wanneer is specifiek taalgebruik nu eigenlijk pro- of juist anti-Duits? Om de analyse op een goede manier uit te kunnen voeren, moet dus eerst voldoende gekaderd worden wat er in de onderzoek beschouwd wordt als pro-Duits, neutraal of anti-Duits taalgebruik.

Een duidelijk herkenbare tweede ontwikkeling van de pers aan het begin van de twintigste eeuw is de opkomst van de tabloids. Deze kranten, in hun streven naar een sterke indicatie van hun doelgroep met het gepresenteerde nieuws, ontwikkelden een taalgebruik dat veel meer haar wortels had in de populaire cultuur dan de traditionele kranten.¹⁰² Dit fenomeen is interessant, omdat het een indicatie geeft van het soort taalgebruik waar dit onderzoek naar op zoek is. Het is immers aannemelijk dat kranten in de Oostkantons onderdeel waren van deze ontwikkeling en in die hoedanigheid zou het logisch zijn als zij het taalgebruik van haar voornaamste doelgroep(en) kopieerden. Wanneer er dus vastgesteld kan worden welk taalgebruik de verschillende doelgroepen gebruikten om pro- of anti-Duitse gevoelens te uiten, is ook meteen duidelijk naar welk taalgebruik gezocht dient te worden. Om dit te

---

¹⁰¹ Martin Conboy, *The Language of Newspapers: Socio-Historical Perspectives* (Londen 2010), 136 ; Paul Raphael Rooney, ‘Readership and Distribution’, in: David Finkelstein (red.), *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2: Expansion and Evolution, 1800-1900* (Edinburgh 2020), 127-150, 127-128.

¹⁰² Conboy, *The Language of Newspapers*, 113 ; Rooney, ‘Readership and Distribution’, 127-128.

kunnen bepalen moet
 dus eerst duidelijk zijn
 welke kranten er in de
 afgebakende periode
 verschenen in Eupen-
 Malmédy en welke
 doelgroepen deze
 verschillende kranten probeerden aan te spreken.

Afbeelding 2 - De header van de Grenz-Echo van 1 september 1939. De ondertitel vermeld "Organ der katholischen Partei in den Gebieten Eupen, Malmédy und St. Vith," een duidelijke indicatie van de doelgroepen van de krant. Bron: Koninklijke Bibliotheek van België (KBR), JB544, Grenz Echo.

Uitgaande van de beschikbare informatie van het online krantenarchief van de *Koninklijke Bibliotheek van België (KBR)* kan een overzicht samengesteld worden van de verschillende kranten die in deze periode verschenen in de Oostkantons. Door daarna de ondertitels van de kranten te bekijken is vast te stellen wat hun voornaamste doelgroepen waren (Afbeelding 2). Aan de hand hiervan is een overzicht van de bestudeerde publicaties en hun doelgroepen gemaakt (Tabel 1).

Tabel 1 - De verschillende kranten uit de Oostkantons en hun doelgroepen.

Naam van de krant	Doelgroep(en)
Grenz Echo	Katholieken Duitstaligen
Eupener Nachrichten	Katholieken Duitstaligen
Die Fliegende Taube	Katholieken Duitstaligen
La Nouvelle Belgique	Belgicisten Liberalen

Aan de hand van deze informatie wordt het mogelijk om een inschatting te maken van het te verwachten taalgebruik in de verschillende publicaties. Allereerst zijn er de drie Duitstalige, katholieke kranten. In hoofdstuk 1 werd al aangetoond dat de lokale bevolking zich vaak nog sterk verbonden voelde met de katholieke Duitstaligen aan de andere kant van de grens. Dit maakt het aannemelijk dat er bij deze kranten misschien de hoop bestond dat gebiedsuitbreidingen door Duitsland ooit de Oostkantons zouden omvatten. Ook uit de discussie over de wens van de lokale geestelijkheid om verbonden te blijven met het bisdom

Keulen valt te verwachten dat deze kranten, vanuit hun religieuze grondslag, sneller geneigd zullen zijn geweest zich positief uit te laten over Duitsland.

De verwachting is dan ook dat deze kranten, vanuit de wens om aansluiting te zoeken met de ‘gewone man’ in de Oostkantons, wat volkser taalgebruik zullen hebben gebruikt en dat zij ook meer stil gestaan zullen hebben bij de effecten van de Duitse successen op de lokale bevolking. Dit zou zich bijvoorbeeld kunnen uiten in een simpelere tekstopbouw en in artikelen met een sterke focus op het lokale aspect.¹⁰³ Daarnaast schreven dit soort kranten, die zich meer richtten op de arbeiders en middenklasse, vaak meer sensatiegericht.¹⁰⁴ Het is daarom aannemelijk dat het taalgebruik minder genuanceerd was en dat doormiddel van vrij directe bewoordingen al dan geen steun voor de Duitse zaak uitgesproken werd.¹⁰⁵ Artikelen in deze publicaties zullen dus waarschijnlijk vaker ongenueerde, rechtlijnige bewoordingen bevatten.

Dan is er de enige Franstalige krant in het overzicht, *La Nouvelle Belgique*. Deze krant had als voornaamste doelgroep Belgicisten die in de Oostkantons leefden. Hiermee wordt de maatschappelijke stroming bedoeld die uitgesproken pro-Belgisch was. Zij spraken vaak Frans en het grootste deel van de artikelen in *La Nouvelle Belgique* werd daarom in deze taal geschreven. Enkel voor lokale nieuwsberichten werd er soms overgegaan op het gebruik van Duits.¹⁰⁶ Deze doelgroep bestond bovendien veelal uit uitgesproken liberalen waardoor deze krant een liberale grondslag had, in tegenstelling tot andere kranten die in het gebied verschenen.¹⁰⁷

Vanuit het idee dat *La Nouvelle Belgique* pro-Belgisch was, is het aannemelijk dat deze publicatie vaak meer veroordelend zal hebben geschreven over de Duitse successen. Dit zal mogelijk nog versterkt zijn door de liberale grondslag van de krant. Zoals de politiek filosoof Yael Tamir vaststelde in haar *Liberal Nationalism* kende het liberalisme in de eerste helft van de twintigste eeuw namelijk ook een sterk nationalistisch karakter.¹⁰⁸ De combinatie

---

¹⁰³ Jerry W. Knudson, ‘Late to the Feast: Newspapers as Historical Sources’, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/october-1993/late-to-the-feast> (1 oktober 1993), geraadpleegd op 13 juni 2023.

¹⁰⁴ Rooney, ‘Readership and Distribution’, 127-128.

¹⁰⁵ Joanne Shattock, ‘Cultural Agents and Contexts: The Professionalisation of Journalism’, in: David Finkelstein (red.), *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2: Expansion and Evolution, 1800-1900* (Edinburgh 2020), 153-193, 179.

¹⁰⁶ Heide Christmann, *Presse und gesellschaftliche Kommunikation in Eupen-Malmedy zwischen den beiden Weltkriegen* (München 1974), 188.

¹⁰⁷ Christmann, *Presse und gesellschaftliche Kommunikation*, 188.

¹⁰⁸ Yael Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton 1993), 117-118.

van een liberale en Belgicistische grondslag maakt het waarschijnlijk dat deze krant zeer sterk pro-Belgisch was en eventuele Duitse successen vooral zal hebben gezien als een bedreiging voor de Belgische staat.

Tabel 2 - Voorbeelden van te verwachten taalgebruik per situatie en per doelgroep.

	Voorbeelden van te verwachten taalgebruik per situatie		
Doelgroep krant	Positief	Neutraal	Negatief
Katholieke Duitstaligen	Succes Enthousiasme Begeestering Vrede Onvermijdelijk Gerechtvaardigd Thuiskomst Nostalgie Volksraadpleging Hypocrisie Meewerkend Onderhandelen Aanval op Duitsland Poolse excessen Geroofd gebied	Fors Opvallend Grote impact Volgens persbureau x Volgens persoon x Reactie x, y, z, etc. Excessen aan beide zijden Diplomatiek	Bezwaren Dreiging Schending Hitler-Duitsland Voldongen feit Donkere periode Zorgen Leugen Politieke hoogspanning Brutaal Propaganda Marcheren Barbaars Boos Kwaadaardig Hetze Oorlogszucht Ontkenning Bezetting Poolse wederopstanding
Liberale Franstaligen	Vrede Gerechtvaardigd Volksraadpleging Vredesinitiatief Onderhandelen	Opvallend Grote impact Internationale orde Volgens persbureau x Volgens persoon x Reactie x, y, z, etc. Diplomatiek	Dreiging Probleem Schending Donkere periode Zorgen Spanningen Propaganda Marcheren Schuldig Bezetting

Aan de hand van deze informatie is een overzicht gemaakt waarin per type krant kort uiteengezet is welke woorden verwacht kunnen worden bij een positief, neutraal of negatief beeld (Tabel 2, vorige pagina). Hoewel het onmogelijk is om ieder mogelijk woord te noemen wat kan duiden op een bepaald beeld, wordt zo wel duidelijker op basis waarvan de toon van een artikel bepaald wordt. Op basis hiervan is een onderzoeksformulier samengesteld (Bijlage 1) waarmee de verschillende krantenartikelen geanalyseerd kunnen worden op basis van het taalgebruik. Dit formulier zal voor ieder krantenartikel ingevuld worden en de dataset die dit oplevert kan vervolgens gebruikt worden om conclusies aan te verbinden. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat niet alle kranten evenveel op dezelfde gebeurtenissen gereageerd zullen hebben. Van sommige kranten is dus meer materiaal beschikbaar dan van anderen. Dit hoeft echter geen belemmering te zijn wanneer deze informatie op een zorgvuldige manier bij elkaar gebracht wordt.

Dataset

Op basis van de hierboven beschreven criteria zijn er uiteindelijk in totaal 88 krantenartikelen geanalyseerd uit de verschillende publicaties. Hier is een dataset uit voortgekomen waarbij er per gebeurtenis en per krant is vastgesteld hoeveel artikelen er positief, neutraal en negatief over de Duitse successen schreven. In dit gedeelte van de scriptie zullen aan deze dataset conclusies worden verbonden, eerst aan de hand van de meer algemene resultaten en daarna door een beeld te schetsen van de reacties op de specifieke meetmomenten.

Tabel 3 - De algemene resultaten van het bronnenonderzoek per meetmoment.

Gebeurtenis	Positief	Neutraal	Negatief
Remilitarisatie van het Rijnland	4	10	7
<i>Anschluss</i> van Oostenrijk	2	5	9
Duitse inval in Polen	9	36	6
Totaal	15	51	22

De algemene resultaten van het bronnenonderzoek zijn opmerkelijk te noemen. De verwachting was dat zeker de meer volkse, katholieke kranten, vaak positief zouden zijn over de Duitse successen, maar dit beeld lijkt niet helemaal te kloppen. In Tabel 3 zijn de totaalcijfers van de analyse opgenomen en daarbij valt meteen op dat, van de 88 geanalyseerde artikelen, er slechts 15 zijn die positief zijn over de Duitse successen, tegenover 22 negatieve artikelen en 51 neutrale. Dit lijkt er dus op te duiden dat het wel meeviel met het bestaan van pro-Duitse gevoelens in de Oostkantons.

Wanneer vervolgens de resultaten voor de individuele meetmomenten (Tabel 4) worden, bekeken zijn er enkele opvallende verschillen. In het geval van de remilitarisatie van het Rijnland en de inval in Polen is de meeste berichtgeving neutraal. In het geval van de *Anschluss* van Oostenrijk voert echter de negatieve berichtgeving de boventoon. Het is op zijn minst bijzonder te noemen dat er geen eenzijdige steun lijkt te zijn geweest voor de Duitse successen. De negatieve berichtgeving over de *Anschluss* zorgt er zelfs voor dat de vraag gesteld kan worden of de bevolking in de Oostkantons wel zo positief stond tegenover de annexatie van Duitstalige gebieden. De vraag is dan waar deze onverwachte houding ten opzichte van de Duitse successen vandaan kwam.

Tabel 4 - De verdeling van de artikelen per meetmoment en per krant.

Remilitarisatie van het Rijnland			
Krant	Positief	Neutraal	Negatief
Grenz Echo	0	3	3
Eupener Nachrichten	4	5	2
Die Fliegende Taube	0	1	1
La Nouvelle Belgique	0	1	1
Totaal	4	10	7
Anschluss van Oostenrijk			
Krant	Positief	Neutraal	Negatief
Grenz Echo	2	5	7
Eupener Nachrichten	0	0	0
Die Fliegende Taube	0	0	2
La Nouvelle Belgique	0	0	0
Totaal	2	5	9
Inval in Polen			
Krant	Positief	Neutraal	Negatief
Grenz Echo	1	28	2
Eupener Nachrichten	8	8	0
Die Fliegende Taube	0	0	4
La Nouvelle Belgique	0	0	0
Totaal	9	36	6

Wat hierin een rol gespeeld kan hebben is de mate waarin er over bepaalde gebeurtenissen geschreven werd in de pers. Zoals te zien is in Tabel 4 is er een behoorlijk verschil tussen het aantal berichten over bijvoorbeeld de *Anschluss* en het aantal berichten over de inval in Polen. Dit is niet simpelweg het gevolg van de voorgestelde impact van de gebeurtenissen (aangezien de inval in Polen het officiële begin van de oorlog in Europa betekende is het

logisch dat er meer artikelen aan gewijd werden), maar ook van het belang dat de verschillende publicaties aan de gebeurtenissen hechtten. Wanneer een bepaalde publicatie een specifieke gebeurtenis als belangrijk beschouwde en daar dus relatief veel aandacht aan gaf, dan betekent dat automatisch ook dat de visie van die specifieke krant in die kwestie procentueel sterker vertegenwoordigd is.

Een praktisch voorbeeld van dit probleem is te zien in de berichtgeving over de Duitse inval in Polen. Zoals Tabel 4 laat zien, was voor die gebeurtenis in de krant *Grenz Echo* relatief veel aandacht in vergelijking met bijvoorbeeld *Die Fliegende Taube*. Dit maakt dat de visie van de *Grenz Echo* over deze gebeurtenissen relatief oververtegenwoordigd is ten opzichte van de andere kranten. Hiervoor zijn twee oorzaken aan te wijzen. Allereerst was er een verschil in frequentie waarin de kranten verschenen. De *Grenz Echo* verscheen zes maal per week terwijl *Die Fliegende Taube* slechts twee keer per week werd gedrukt. Hierdoor is het logisch dat de *Grenz Echo* meer ruimte had om te publiceren over bepaalde gebeurtenissen. Dit verklaart mede de absolute oververtegenwoordiging van sommige kranten.¹⁰⁹ Wat hierbij mogelijk ook een rol speelde is dat kranten die vaker verschenen ook vaker gebruikmaakten van berichten van officiële persbureaus. Na de inval in Polen introduceerde de *Grenz Echo* bijvoorbeeld een vaste rubriek waarin zowel de officiële Duitse als Poolse berichtgeving gekopieerd werd. Dit waren vaak korte, zakelijke mededelingen die neutraal van toon waren wat de dataset natuurlijk beïnvloed (zie voor enkele voorbeelden Bijlage 2).

De vraag is dan in hoeverre de verzamelde data nog bruikbaar zijn, want als inderdaad bepaalde visies oververtegenwoordigd zijn, in hoeverre zijn de cijfers dan nog representatief? Toch kunnen er zeker conclusies verbonden worden aan de dataset. Wanneer er bijvoorbeeld gekeken wordt naar de remilitarisatie van het Rijnland dan valt op dat het aantal neutrale en negatieve artikelen relatief gelijk verdeeld is over de verschillende publicaties, met uitzondering van de *Eupener Nachrichten* die eerder neigt naar een positief-neutrale visie. Dit laat zien dat drie van de vier grootste kranten in het gebied de remilitarisatie niet als iets positiefs beschouwden. Dit zorgt ervoor dat er serieus nagedacht kan worden over de vraag of men inderdaad wel zo pro-Duits was in de Oostkantons als vaak voorgesteld wordt.

---

¹⁰⁹ Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (1), JB646, Eupener Nachrichten: Einzige Katholische Tageszeitung der Gebiete Eupen-Malmedy ; Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (2), JB1077, Fliegende Taube (Die) ; Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (3), JB544, Grenz Echo ; Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (4), JB667, Nouvelle Belgique (La).

Een tweede opvallend punt is te zien in de verschuiving van de toon van de berichtgeving. Hoewel de remilitarisatie van het Rijnland nog relatief universeel wordt weggezet als neutraal-negatief is te zien dat er in de loop van de tijd een verschuiving plaatsvond naar een meer neutrale visie. De vraag is dan waar deze verschuiving vandaan kwam. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat de remilitarisatie van het Rijnland vrij universeel werd beschouwd als een schending van het Verdrag van Versailles.¹¹⁰ Daarnaast kan in dit geval ook de geografie een rol gespeeld hebben. In het geval van de remilitarisatie ging het immers om een gebeurtenis die dichtbij de Belgische grens plaatsvond waardoor er misschien een meer directe militaire dreiging werd ervaren dan bij de inval in Polen. Wat mogelijkwerwijs ook een rol speelde was dat de Belgische neutraliteit in de loop van de jaren '30 steeds sterker benadrukt werd in de politiek.¹¹¹ Vanaf 1936 voerde de Belgische regering de zogenaamde ‘zelfstandigheidspolitiek’ in. De kern van deze politiek was dat de neutraliteit van België door andere landen gegarandeerd zou worden, maar dat België zelf geen garanties zou geven. België zou zich dus niet aansluiten bij militaire bondgenootschappen en op internationaal vlak geen voorkeur meer uitspreken voor specifieke machtsblokken.¹¹² Deze politiek zou ervoor gezorgd kunnen hebben dat ook de verschillende kranten uitgesprokener neutraal werden in hun berichtgeving waardoor er relatief gezien een verschuiving kan hebben plaatsgevonden. Feit blijft echter wel dat het er, op basis van het bronnenonderzoek, op lijkt dat het algemene beeld van de Oostkantons als pro-Duits niet lijkt te kloppen. De vraag is dan waar dit beeld precies vandaan komt. Er is al aangetoond dat het beeld over de Duitse successen gedurende de jaren '30 verschoof van negatief-neutraal naar meer neutraal, het zou dus kunnen dat er in de loop van 1939 nogmaals een dergelijke verschuiving heeft plaatsgevonden, waardoor de bevolking van Eupen-Malmedy over het algemeen meer pro-Duits werd. Het zou echter ook kunnen dat dit beeld vooral gebaseerd is op enkele stereotypen over de Oostkantons die tijdens deze periode golden en dat deze stereotypen later een eigen leven zijn gaan leiden. Vragen als deze staan centraal in het volgende hoofdstuk.

---

¹¹⁰ Overy, *Blood and Ruins*, 37.

¹¹¹ Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert, ‘Het neutrale België door Duitsland overrompeld’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Mark Van den Wijngaert en Vincent Dujardin (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950*, 1137-1141, 1138-1139.

¹¹² Luyten, ‘Oorlog, economische depressie en contestatie van de democratie (1914-1944)’, 226-228.

De re-annexatie van de Oostkantons

In de historische literatuur wordt er vaak een beeld geschetst waarin de Oostkantons worden weggezet als pro-Duitse bolwerken.¹¹³ De analyse van de krantenartikelen toonde al aan dat dit beeld niet lijkt te kloppen. De vraag is dan hoe dit beeld überhaupt ooit heeft kunnen ontstaan. Is er in de geschiedschrijving over het gebied sprake van een stereotype beeld dat een eigen leven is gaan leiden? Of vond er na de re-annexatie opnieuw een verschuiving plaats in de gevoelens van identiteit van de bevolking van Eupen-Malmedy? Dit hoofdstuk hoopt meer inzichten te kunnen geven in de antwoorden op deze vragen.

Zoals al benoemd werd is het, door de gelijkschakeling van de pers na de Duitse re-annexatie, niet mogelijk aan de hand van krantenartikelen te bepalen hoe de pro-Duitse gevoelens in de Oostkantons tijdens de oorlog evolueerden.¹¹⁴ Dit betekent dat de focus in dit laatste hoofdstuk voornamelijk zal liggen op een literatuuronderzoek van verschillende secundaire bronnen. Door een overzicht te geven van hoe de bezetting van de Oostkantons verliep, wordt het mogelijk om te verklaren hoe het kan dat de pers voornamelijk neutraal lijkt te zijn geweest over de Duitse successen van de jaren '30, terwijl het heersende beeld is dat de bevolking van de Oostkantons toch voornamelijk pro-Duits was. Hiermee wordt het ook mogelijk om een antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek.

De Duitse rijksvlag in Eupen

Gedurende de jaren '30 hield de Belgische regering strikt vast aan een politiek van neutraliteit. Een direct gevolg hiervan was dat de Belgische legertop zich, onder de toegenomen spanningen door de Duitse expansie in deze periode, vooral focuste op defensieve maatregelen in plaats van offensieve.¹¹⁵ Later bleek dat deze focus op statische, defensieve linies niet bestand was tegen de Duitse bewegingsoorlog. Op 10 mei 1940 vielen de Duitse troepen België binnen en 18 dagen later, op 28 mei, capituleerde het Belgische leger. De regering vluchtte het land uit en de koning, die als legeraanvoerder was achtergebleven, werd in krijgsgevangenschap genomen. Daarmee was de Duitse bezetting van België een feit.¹¹⁶

---

¹¹³ Zentrum für Ostbelgische Geschichte, "Zweiter Weltkrieg (1940-1945)", <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 23 mei 2023.

¹¹⁴ Alain Colignon, "Collaboratiepers 1940-1944", <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratiepers-1940-1944.html> (z.j.), geraadpleegd op 23 mei 2023.

¹¹⁵ Dujardin en Van den Wijngaert, "Het neutrale België door Duitsland overrompeld", 1138.

¹¹⁶ Idem, 1140-1141.

De Tweede Wereldoorlog begon in de Oostkantons toen de eerste Duitse troepen in de vroege ochtend van 10 mei de grens overstaken. De Duitse opmars in het gebied verliep snel en zonder grote, noemenswaardige gevechten. Nog diezelfde middag wapperde de Duitse Rijksvlag bij het gemeentehuis in Eupen.¹¹⁷ De snelle opmars was mede het gevolg van geringe Belgische tegenstand in het gebied. Door de focus op defensieve linies was het Belgische leger vooral geconcentreerd op verdedigingslinies verder landinwaarts.¹¹⁸

Veel pro-Belgische inwoners sloegen op de vlucht voor de Duitse inval. Degenen van hen die achterbleven werden na de bezetting veelal gevangengezet.¹¹⁹ Hiermee maakte de bezetter meteen korte metten met elementen uit de samenleving die anti-Duits verzet op poten zouden kunnen zetten. Ondertussen werden de Duitse soldaten door een gedeelte van de inwoners van het gebied hartelijk ontvangen.¹²⁰ De pers sprak in veel gevallen zelfs over de ‘‘bevrijding’’ van het gebied.¹²¹ Dit lijkt in contrast te staan met de conclusies uit het vorige hoofdstuk waarin de pers grotendeels neutraal leek te reageren op Duitse successen. Het lijkt er dus op dat de verschuiving in de pers van een meer neutrale visie naar een positieve kijk op Duitsland heeft plaatsgevonden in de begindagen van de oorlog. De vraag die dan nog rest, is waar die plotselinge verschuiving vandaan kwam.

Vermoedelijk hebben verschillende oorzaken bijgedragen aan deze plotse verschuiving. Allereerst is er de kwestie van de vlucht van pro-Belgische inwoners van de gebieden. De historicus Martin Schärer benoemt, in zijn standaardwerk over de re-annexatie van het gebied, dat veel pro-Belgische inwoners al kort voor de inval op de vlucht sloegen en op die manier ook grotendeels konden ontsnappen aan Duitse gevangenschap.¹²² Dit zorgde ervoor dat de meeste pro-Belgische elementen ten tijde van de re-annexatie al vertrokken waren. Hierdoor nam het aantal pro-Duitse inwoners in het gebied relatief gezien toe, wat de enthousiaste ontvangst van de *Wehrmacht* mede zou kunnen verklaren.

Daarnaast kan ook de vraag gesteld worden in hoeverre de bevolking van het gebied werd meegetrokken in de feeststemming die door verschillende propagandakanalen gepromoot werd. Er werd al benoemd dat er in de plaatselijke pers soms gesproken werd over de ‘‘bevrijding,’’ maar de vraag is dan in hoeverre de pers dit soort termen gebruikte uit volle

---

¹¹⁷ Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 42-43.

¹¹⁸ Dujardin en Van den Wijngaert, ‘‘Het neutrale België door Duitsland overrompeld’’, 1138.

¹¹⁹ Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 43.

¹²⁰ Idem, 45.

¹²¹ Idem, 43.

¹²² Idem, 43.

overtuiging of uit angst voor eventuele consequenties bij negatieve berichtgeving.¹²³ Feit blijft echter wel dat de plaatselijke bevolking hierdoor met dit narratief in aanraking kwam en daardoor misschien wel overtuigd raakte van dit idee. Wat daarnaast ook een rol gespeeld zou kunnen hebben, is het feit dat de bevolking door de berichtgeving in de pers op de hoogte was van festiviteiten ter ere van de Duitse re-annexatie en zich daar mogelijk ook in liet meesleuren.¹²⁴

Wat in deze context ook zeker niet vergeten mag worden is het feit dat er, ondanks het beeld dat het bronnenonderzoek laat zien, wel degelijk sterke pro-Duitse gevoelens heersten in het gebied. Het is veelzeggend dat bij de verkiezingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers in april 1939 het pro-Duitse *Heimattreue Front* (HF) in alle kieskantons van Eupen-Malmedy de grootste partij werd.¹²⁵ Na de bezetting zette de Duitse regering bovendien sterk in op het cultiveren van deze al bestaande pro-Duitse gevoelens in het gebied, waardoor de bevolking zeker in de eerste oorlogsjaren vaak een positief beeld had over Duitsland.¹²⁶

Hoewel er dus redenen aan te wijzen zijn die een plotselinge verschuiving in de publieke opinie kunnen verklaren is het opvallend dat tijdens de verkiezingen in april 1939 het HF al zoveel stemmen behaalde. Dit lijkt erop te duiden dat de verschuiving in de publieke opinie helemaal niet zo plotseling is geweest. De vraag is dan hoe het kan dat de pro-Duitse gevoelens zo sterk waren in de regio, terwijl daar in de pers relatief weinig van terug te zien is. Een mogelijk antwoord op deze vraag is te vinden in een brief van de coördinator van de Duitse belangen in Oost-België namens de Keulse regering, Franz Thedieck. In 1934 schreef

---

¹²³ Alain Colignon, “Collaboratiepers 1940-1944”, <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratiepers-1940-1944.html> (z.j.), geraadpleegd op 18 juni 2023.

¹²⁴ Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 46-47.

¹²⁵ IBZ (1), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Eupen”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163760>, geraadpleegd op 25 mei 2023 ; IBZ (2), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Malmedy”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163774>, geraadpleegd op 25 mei 2023 ; IBZ (3), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 - Saint-Vith”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163777>, geraadpleegd op 25 mei 2023.

¹²⁶ Schärer, *Deutsche Annexionspolitik*, 49.

Thedieck, die vanuit zijn functie medeverantwoordelijk was voor het opzetten en coördineren van pro-Duitse propaganda in de Oostkantons, het volgende:¹²⁷

“Natuurlijk is het uiteindelijk doel van onze arbeid politiek; de methoden moeten echter zoveel mogelijk niet-politiek zijn.”

Dit citaat toont aan dat Thedieck en andere pro-Duitse propagandisten wel degelijk een politiek doel hadden (de re-annexatie van Eupen-Malmedy), maar dat ze dit niet via een politieke weg wilden bereiken. Zij lijken heel bewust ingezet te hebben op het loskoppelen van hun pro-Duitse idealen en de nazi-ideologie. Het doel hiervan was om de bevolking niet van zich te vervreemden. Door de focus in hun propaganda te leggen op het idee van *Volkstum* (Volksdom) en niet op het nazisme konden ze voorkomen dat Duitstaligen die niets met de nazi-ideologie op hadden zich zouden afkeren van de beweging.¹²⁸ Deze loskoppeling tussen cultuur (pro-Duits) en politiek (pro-nazi) zou ervoor hebben kunnen zorgen dat de politieke identificatie met het nazisme bij de bevolking van de Oostkantons minder is geweest dan in Duitsland.

Wat ook een rol gespeeld zou kunnen hebben is de verdeeldheid die er bestond in de pro-Duitse beweging in Eupen-Malmedy. De eerste grote, pro-Duitse partij in het gebied, de *Christlichen Volkspartei* (CVP), verenigde pro-Duitse activisten van verschillende politieke stromingen.¹²⁹ Hoewel er onder de leden van de CVP zeker ook nazi's waren, gold dit niet voor alle leden. In de aanloop naar de verkiezingen van 1936 werd vervolgens het HF opgericht, die sterk gemodelleerd werd naar de NSDAP. Om verdeeldheid bij deze verkiezingen te voorkomen besloot de CVP haar kiezers aan te raden op het HF te stemmen.¹³⁰ Dit had als gevolg dat de meeste pro-Duitse inwoners van de Oostkantons op het HF stemden, ook als ze geen nazi's waren.¹³¹ Dit zou op haar beurt voor het HF een reden

---

¹²⁷ Bruno Kartheuser, *De jaren dertig in Eupen-Malmedy: Een blik op het netwerk van de Groot-Duitse subversie* (Neundorf 2001), 33-34 ; Kartheuser, *De jaren dertig in Eupen-Malmedy*, 108.

¹²⁸ Kartheuser, *De jaren dertig in Eupen-Malmedy*, 108.

¹²⁹ Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik*, 392-393.

¹³⁰ Idem, 400.

¹³¹ IBZ (1), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Eupen”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163760>, geraadpleegd op 25 mei 2023 ; IBZ (2), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Malmedy”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163774>, geraadpleegd op 25 mei 2023 ; IBZ (3), “Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 - Saint-Vith”, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163777>, geraadpleegd op 25 mei 2023.

geweest kunnen zijn bepaalde elementen van de nazi-ideologie minder sterk te benadrukken om de niet-nazistische kiezers niet van zich te vervreemden.

Deze sterke verdeeldheid in de pro-Duitse beweging en de minder sterke nadruk die daardoor op het nazisme werd gelegd, zou voor de pers ook een reden geweest kunnen zijn om neutraler te blijven schrijven over de Duitse successen. Doordat de meeste kranten in het gebied probeerden te appelleren aan de enorm brede groep van katholieke Duitstaligen, zouden zij eenzelfde tactiek hebben kunnen gebruiken als het HF. Wanneer de kranten enorm positief hadden geschreven over de politieke successen van de nazi's zou dat immers als gevolg gehad kunnen hebben dat lezers die de nazi-ideologie niet steunden de krant de rug toe zouden keren. Het is dus goed mogelijk dat de kranten daarom vaak bewust wat neutraler bleven om zo geen lezers van zich te vervreemden en op die manier abonnees te verliezen.

Hoewel er dus een aantal redenen geweest kunnen zijn voor een mogelijk plotselinge verschuiving in de publieke opinie in Eupen-Malmedy lijkt dit toch onwaarschijnlijk. De verkiezingsresultaten in de drie kieskantons van Eupen-Malmedy laten in april 1939 al een duidelijke pro-Duitse houding zien onder de bevolking. De vraag is dan waarom de lokale pers er dan toch voor koos om niet positief te schrijven over Duitse successen. Als een meerderheid van de Duitstalige bevolking immers pro-Duits was, waarom zouden dan zeker de Duitstalige kranten niet positiever schrijven over Duitsland? De meest waarschijnlijke verklaring hiervoor ligt in het feit dat de politieke dimensie door de pro-Duitse beweging bewust vermeden werd. Hoewel er sprake was van een grote steun voor pro-Duitse bewegingen hield dat nog niet altijd in dat de bevolking ook pro-nazi was. Om de brede volkswaarde voor de beweging te behouden lijken de pro-Duitse agitators daarom de politieke dimensie uit de weg gegaan te zijn om zo geen enkel deel van de bevolking van zich te vervreemden. De Duitstalige kranten die, in de meeste gevallen, ook afhankelijk waren van de enorm brede doelgroep van Duitstalige katholieken, lijken eenzelfde tactiek te hebben toegepast. Door zichzelf neutraal uit te laten over de successen van de nazi's zou de pers ervoor hebben kunnen zorgen dat het niet-nazistische deel van de Duitstaligen ook hun berichtgeving zou blijven volgen. Dit zou verklaren waarom de kranten toch voornamelijk neutraal schreven over de Duitse successen, terwijl een groot deel van de bevolking toch pro-Duits was.

Conclusie

Naar aanleiding van een recente natuurbrand op de Hoge Venen, vlakbij Malmedy, verscheen in de Vlaamse pers een artikel met de titel: “"Ja, wij zijn de laatste echte Belgen": waarom veel inwoners van Duitstalig België ook vlot Nederlands spreken.” Dankzij een persconferentie naar aanleiding van de brand, waarbij lokale functionarissen snel schakelden tussen alle drie de landstalen, raket de Vlaamse pers een oude bewering op dat de bewoners van de Oostkantons de enige nog overgebleven “echte” Belgen zijn. Dit omdat juist dat snelle schakelen tussen de landstalen zou laten zien dat de Duitstaligen nog achter een unitair België staan.¹³²

Waar de bewoners van de Oostkantons vandaag de dag dus door sommigen worden gezien als de “Laatste echte Belgen,” was dit allerminst het geval aan het begin van de twintigste eeuw. De inlijving van Eupen-Malmedy door België, na het ondertekenen van het Verdrag van Versailles, kon allerminst op goedkeuring rekenen van een groot deel van de bevolking. Toch zou de Belgische regering de annexatie doordrukken om vervolgens nauwelijks aandacht te besteden aan haar nieuwste inwoners. Het resultaat lijkt vooral een bijzonder ongelukkig huwelijk te zijn geweest, waarin de bewoners van de Oostkantons vaak werden vergeten of werden gedwongen zich te schikken naar de wensen van de regering in Brussel in het kader van integratie.

De titel van dit onderzoek, *Met open armen?*, is bewust met een vraagteken geschreven. Voor veel mensen die zich bezighouden met de Belgische geschiedenis is het immers geen geheim dat de relatie tussen de Oostkantons en Brussel zeker in de eerste helft van de twintigste eeuw bijzonder moeizaam was. Het algemene beeld is daarom ook dat de bevolking van Eupen-Malmedy de Duitse soldaten in 1940 met open armen ontving. Dit onderzoek heeft willen achterhalen of dit beeld klopt door de publieke opinie in de pers over Duitse successen in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog te bestuderen.

Een definitief antwoord op de vraag of de bevolking de *Wehrmacht* inderdaad met open armen ontving, is, op basis van dit onderzoek, moeilijk te geven. De pers in de Oostkantons schreef, enkele uitzonderingen daargelaten, hoofdzakelijk neutraal over de Duitse successen in de aanloop naar de re-annexatie. Wanneer er echter gekeken wordt naar bijvoorbeeld het succes van pro-Duitse partijen in het gebied wordt duidelijk dat een groot deel van de

---

¹³² Joris Truyts, “"Ja, wij zijn de laatste echte Belgen": waarom veel inwoners van Duitstalig België ook vlot Nederlands spreken”, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/05/31/alain-kniebs-duitstaligen-nederlands/>, geraadpleegd op 1 juni 2023.

bevolking (vaak meer dan 40%) wél op deze partijen stemde. Dit lijkt dus niet overeen te komen met de neutrale houding die de pers vaak innam ten opzichte van de Duitse successen.

Voor het bestaan van deze discrepantie zijn verschillende mogelijke oorzaken te noemen. Het zou kunnen dat er, kort na de re-annexatie door Duitsland, een verschuiving heeft plaatsgevonden in de publieke opinie, waardoor de bevolking van de Oostkantons zich positiever opstelde tegenover Duitsland. Het zou ook kunnen dat de bevolking zich in veel gevallen liet meesleuren in de feeststemming die de Duitsers probeerden te creëren nadat de gebieden weer officieel bij Duitsland werden ingelijfd. Met de verkiezingsuitslagen van de jaren '30 in het achterhoofd, lijkt zo'n plotselinge verschuiving echter onwaarschijnlijk.

Een waarschijnlijker verklaring lijkt de sterke ontkoppeling tussen de pro-Duitse beweging in het gebied en de nazi-ideologie. Hoewel er zeker aanhangers van het nazisme in de Oostkantons waren en er ook een actieve pro-Duitse campagne in het gebied werd gevoerd door het Duitse bestuur, zetten zij vaak bewust in op een gevoel van *Volkstum* en niet op de nazi-ideologie. Het doel hiervan was te appelleren aan een zo breed mogelijk deel van de bevolking, ook wanneer zij minder op hadden met het nazisme. Eenzelfde ontkoppeling lijkt te hebben bestaan in de pers. Omdat het merendeel van de lokale dagbladen de grote groep Duitstalige katholieken probeerde aan te spreken, lijkt het erop dat ook zij bewust wegbleven van al te politieke statements. Wanneer een krant dat immers niet deed, kon het zijn dat een deel van de bevolking zich van hen vervreemd zou voelen, wat weer een terugloop in lezers kon veroorzaken.

Ondanks deze mogelijke verklaring is het niet mogelijk harde conclusies te verbinden aan dit onderzoek. Om de vraag te beantwoorden of de bevolking van de Oostkantons de *Wehrmacht* dus met open armen ontving op die 10^e mei 1940 is verder vervolgonderzoek nodig. Het is niet zo dat dit onderzoek heeft laten zien dat de pers als bron bij het beantwoorden van deze vraag helemaal niet bruikbaar is. Tussen de verzamelde artikelen zaten ook artikelen die uitgesproken positief of negatief waren over Duitsland. Het zou dus een mogelijkheid kunnen zijn om dezelfde methode nog eens toe te passen op een veel bredere selectie artikelen. Het zou immers zo kunnen zijn dat de gekozen meetmomenten toevallig een vertekend beeld geven of dat andere meetmomenten beter laten zien hoe groot de pro-Duitse stemming was in het gebied.

Wanneer een dergelijke verbreding van de selectie van artikelen geen duidelijk antwoord oplevert, is het ook een optie om de focus te verplaatsen van de pers naar egodocumenten.

Zoals al werd gezegd bestond de actieve pers in het gebied immers voornamelijk uit publicaties die probeerden om de enorm diverse bevolkingsgroep van Duitstalige katholieken in het gebied aan te spreken. Een mogelijk gevolg hiervan kan zijn geweest dat de pers zo neutraal mogelijk wilde blijven om niemand van zich te vervreemden. Door de focus daarom te verplaatsen naar het bestuderen van egodocumenten zoals dagboeken en correspondentie, waarin mensen toch vaak sneller geneigd zijn hun persoonlijke visie te geven, kan er mogelijk een beter beeld geschetst worden van hoe groot de pro-Duitse gevoelens in het gebied écht waren. Het nadeel van een dergelijke aanpak is echter dat het lastig is een dataset op te bouwen die voldoende representatief is voor de gehele bevolking. Aangezien egodocumenten vaak slechts de visie van één of enkele personen laten zien, zouden er veel geraadpleegd moeten worden om ook maar een enigszins representatief beeld te geven.

Een reëlere mogelijkheid ligt in het onderzoeken van pro-Duitse of juist pro-Belgische organisaties in het gebied. Door bijvoorbeeld meer onderzoek te doen naar politieke partijen als het HF of naar bijvoorbeeld Duitse culturele organisaties die actief waren in de Oostkantons en te kijken naar zaken als ledenaantallen, etc. kan er een relatief betrouwbaar beeld gegeven worden van hoeveel inwoners van de Oostkantons er nu daadwerkelijk pro-Duitse sympathieën hadden, zonder meteen een enorme hoeveelheid documenten te moeten raadplegen. Helaas staat de schaal van dit onderzoek een dergelijke aanpak in de weg, zeker aangezien het onderzoeken van kranten bij de start van deze scriptie een goede optie leek, maar voor vervolgonderzoek is deze stap dus zeker het overwegen waard.

Hoewel dit onderzoek geen harde conclusies heeft opgeleverd over de houding van de bevolking van Eupen-Malmedy ten aanzien van de Duitse re-annexatie in 1940, heeft het wel laten zien dat het standaardbeeld, dat vaak behoorlijk zwart-wit is, behoefte heeft aan nuance. Vragen rondom identiteit en het gevoel ergens bij te horen zijn altijd moeilijke vraagstukken, zeker in grensgebieden als de Oostkantons waar vaak culturele breuklijnen samenkomen. Dit onderzoek heeft laten zien dat zich "Duits voelen" in de jaren '30 niet noodzakelijkerwijs gelijkstond aan "nazi zijn." Gevoelens van identiteit zijn complexer en dergelijke generalisaties doen daarom af aan deze gevoelens. Het is veelzeggend dat de bevolking van de Oostkantons, in de kleine eeuw dat het gebied nu bij België hoort, geëvolueerd is van "de Nieuwste Belgen" naar "De laatste echte Belgen." Zo wordt des te meer duidelijk dat gevoelens en ideeën over identiteit, zowel binnen als buiten een gebied, altijd aan veranderingen en evolutie onderhevig zijn. Het is niet mogelijk de toekomst te voorspellen,

maar wie weet wonen over 100 jaar de laatste ‘echte’ Belgen wel tussen de bossen van Eupen en de hoogvenen van Malmedy.

Bibliografie

Primaire bronnen

Hitler, Adolf, *Mein Kampf* (München 1943).

Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (1), JB646, Eupener Nachrichten: Einzige Katholische Tageszeitung der Gebiete Eupen-Malmedy.

Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (2), JB1077, Fliegende Taube (Die).

Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (3), JB544, Grenz Echo.

Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) (4), JB667, Nouvelle Belgique (La).

Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LANRW), RW/10/5, Sammlung Baltia. *Erinnerungen des belgischen Generals Baltia, 1918-1922, Gouverneur (Hochkommissar) für die abgetretenen Gebiete Eupen-Malmedy aus seiner Tätigkeit [Erinnerungen Baltia]*.

Treaty of Peace With Germany (Treaty of Versailles) 1919.

The Manchester Guardian (1901-1959), Eupen and Malmedy: The Inhabitants and Transference to Belgium, 17 mei 1920.

Secundaire bronnen

Abbenhuis, Maartje en Ismee Tames, *Global War, Global Catastrophe Neutrals, Belligerents and the Transformation of the First World War* (Londen 2021).

Audoin-Rouzeau, Stéphane, ‘1915: Stalemate’, in: Jay Winter (red.), *The Cambridge History of the First World War: Volume I – Global War* (Cambridge 2014), 65-88.

Beevor, Antony, *De Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2012).

Berger, Stefan, ‘Border Regions, Hybridity and National Identity’, in: Q. Edward Wang en Franz L. Fillafer (red.), *The Many Faces of Clio: Cross-cultural Approaches to Historiography, Essays in Honor of Georg G. Iggers* (New York 2007).

Brüll, Christoph, ‘Les << enrôles de force >> dans la Wehrmacht – Un symbole du passé mouvementé des Belges germanophones au XXe siècle’, *Guerres mondiales et conflits contemporains* 241 (2011).

Chirot, Daniel, ‘Why World War II Memories Remain So Troubled in Europe and East Asia’, in: Bogdan C. Iacob en Vladimir Tismaneanu (red.), *Remembrance, History, and Justice*, (Budapest 2015).

Christmann, Heide, *Presse und gesellschaftliche Kommunikation in Eupen-Malmedy zwischen den beiden Weltkriegen* (München 1974).

Colignon, Alain, ‘Collaboratiepers 1940-1944’, <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratiepers-1940-1944.html> (z.j.), geraadpleegd op 2 mei 2023.

Conboy, Martin, *The Language of Newspapers: Socio-Historical Perspectives* (Londen 2010).

Craeybeckx, Jan, ‘From the Great War to the Great Depression’, in: Els Witte, Jan Craeybeckx en Alain Meynen (red.), *Political History of Belgium: From 1830 Onwards* (Brussel 2009), 143-182.

Dröge, Philip, *Moresnet: Opkomst en ondergang van een vergeten buurlandje* (Houten 2016).

Dujardin, Vincent en Mark Van den Wijngaert (1), ‘Land zonder koning: 1939-1950’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 1123-1303.

Dujardin, Vincent en Mark Van den Wijngaert (2), ‘Het neutrale België door Duitsland overrompeld’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Mark Van den Wijngaert en Vincent Dujardin (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 1137-1141.

Gerard, Emmanuel, ‘De democratie gedroomd, begrensd en ondermijnd: 1918-1939’, in: Michel Dumoulin, Emmanuel Gerard, Vincent Dujardin en Mark Van den Wijngaert (red.), *Nieuwe geschiedenis van België II: 1905-1950* (Tielt 2006), 867-1118.

Gerwarth, Robert, ‘The Axis: Germany, Japan and Italy on the road to war’, in: Richard J.B. Bosworth en Joseph A. Maiolo (red.), *The Cambridge History of the Second World War: Volume II – Politics and Ideology* (Cambridge 2015), 21-42.

Grote, Georg, *The South Tyrol Question, 1866–2010: From National Rage to Regional State* (Bern 2012).

Hagen, Joshua, ‘Mapping the Polish Corridor: Ethnicity, Economics and Geopolitics’, *Imago Mundi* 62 (2009) 1, 63-82.

IBZ (1), ‘Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Eupen’, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163760>, geraadpleegd op 25 mei 2023.

- IBZ (2), ‘‘Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 – Malmédy’’, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163774>, geraadpleegd op 25 mei 2023.
- IBZ (3), ‘‘Resultaat Kamer van Volksvertegenwoordigers 12 april 1939 - Saint-Vith’’, <https://verkiezingsresultaten.belgium.be/nl/election-results/kamer-van-volksvertegenwoordigers/1939/kanton/163777>, geraadpleegd op 25 mei 2023.
- Kartheuser, Bruno, *De jaren dertig in Eupen-Malmédy: Een blik op het netwerk van de Groot-Duitse subversie* (Neundorf 2001).
- Knudson, Jerry W., ‘‘Late to the Feast: Newspapers as Historical Sources’’, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/october-1993/late-to-the-feast> (1 oktober 1993), geraadpleegd op 13 juni 2023.
- Konrad, Helmut, ‘‘Drafting the Peace’’, in: Jay Winter (red.), *The Cambridge History of the First World War: Volume II – The State* (Cambridge 2014), 606-637.
- Lambert, Suzanne, *Kinderen van de collaboratie. Ervaringen en getuigenissen van nakomelingen van collaborateurs in de Tweede Wereldoorlog* (Gent 2010) Masterscriptie.
- Lipkes, Jeff, *Rehearsals: The German Army in Belgium, August 1914* (Leuven 2007).
- Luyten, Dirk, ‘‘Oorlog, economische depressie en contestatie van de democratie (1914-1944)’’, in: Els Witte, Alain Meynen en Dirk Luyten (red.) *Politieke geschiedenis van België: Van 1830 tot heden* (Antwerpen 2016), 155-246.
- Luyx, Th. en M. Platel, *Politieke geschiedenis van België 1: van 1789 tot 1944* (Antwerpen 1985).
- Moorhouse, Roger, ‘‘“The Sore that would Never Heal”: The Genesis of the Polish Corridor’’, *Diplomacy and Statecraft* 16 (2005) 3, 603-613.
- O’Connell, Vincent (1), *The Annexation of Eupen-Malmédy: Becoming Belgian, 1919-1929* (New York 2018).
- O’Connell, Vincent (2), ‘‘“Left to Their Own Devices:” Belgium’s Ambiguous Assimilation of Eupen-Malmédy 1919-1940’’, *Journal of Belgian History* 43 (2013) 4.
- Overy, Richard, *Blood and Ruins: The Great Imperial War 1931-1945* (Londen 2021).

Pabst, Klaus, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik 1914 – 1940* (Aken 1964).

Pfanzelter, Eva, *The South Tyrol and the Principle of Self-Determination: An Analysis of a Minority Problem* (Charleston 1994) Masterscriptie.

Reybrouck, David Van, *Zink* (Amsterdam 2016).

Rooney, Paul Raphael, ‘Readership and Distribution’, in: David Finkelstein (red), *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2: Expansion and Evolution, 1800-1900* (Edinburgh 2020), 127-150.

Schärer, Martin R., *Deutsche Annexionspolitik im Westen: Die Wiedereingliederung Eupen-Malmedys im Zweiten Weltkrieg* (Bern 1978).

Shattock, Joanne, ‘Cultural Agents and Contexts: The Professionalisation of Journalism’, in: David Finkelstein (red.), *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Volume 2: Expansion and Evolution, 1800-1900* (Edinburgh 2020), 153-193.

Tamir, Yael, *Liberal Nationalism* (Princeton 1993).

Ter, Philipp, *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe* (Oxford 2014).

Truyts, Joris, ‘"Ja, wij zijn de laatste echte Belgen": waarom veel inwoners van Duitstalig België ook vlot Nederlands spreken’, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/05/31/alain-kniebs-duitstaligen-nederlands/>, geraadpleegd op 1 juni 2023.

Zentrum für Ostbelgische Geschichte, ‘Zweiter Weltkrieg (1940-1945)’, <https://geschichte.be/desktopdefault.aspx/tabid-5858/?ep=50818> (z.j.), geraadpleegd op 19 januari 2023.

Bijlagen

Bijlage 1 – Analyseformulier publicaties

Naam krant	
Titel artikel	
Link	
Korte beschrijving strekking artikel	
Opvallend taalgebruik in het artikel	
Algemene houding ten opzichte van het Duitse succes	

Bijlage 2 – Enkele voorbeelden van ingevulde analyseformulieren op basis van artikelen van persbureaus

Naam krant	Grenz Echo
Titel artikel	Die militarischen Operationen (6 september 1939)
Link	https://uurl.kbr.be/1270624
Korte beschrijving strekking artikel	Het artikel geeft een overzicht van de officiële berichten van de legers van de landen die betrokken zijn bij het Pools-Duitse conflict.
Opvallend taalgebruik in het artikel	De berichten worden letterlijk geciteerd zoals ze zijn doorgegeven door de verschillende communicatieorganen van de troepen.
Algemene houding ten opzichte van het Duitse succes	Het feit dat de berichten van beide zijden letterlijk geciteerd worden maakt dat we het artikel als neutraal kunnen bestempelen.

Naam krant	Grenz Echo
Titel artikel	Die amtlichen Kriegberichten (7 september)
Link	https://uurl.kbr.be/1270626
Korte beschrijving strekking artikel	Het artikel geeft een overzicht van de officiële berichten van de legers van de landen die betrokken zijn bij het Pools-Duitse conflict.
Opvallend taalgebruik in het artikel	De berichten worden letterlijk geciteerd zoals ze zijn doorgegeven door de verschillende communicatieorganen van de troepen.

Algemene houding ten opzichte van het Duitse succes	Het artikel geeft een overzicht van de officiële berichten van de legers van de landen die betrokken zijn bij het Pools-Duitse conflict.
--	--

Naam krant	Grenz Echo
Titel artikel	Die amtlichen Kriegberichten (8 september)
Link	https://uurl.kbr.be/1270627
Korte beschrijving strekking artikel	Het artikel geeft een overzicht van de officiële berichten van de legers van de landen die betrokken zijn bij het Pools-Duitse conflict.
Opvallend taalgebruik in het artikel	De berichten worden letterlijk geciteerd zoals ze zijn doorgegeven door de verschillende communicatieorganen van de troepen.
Algemene houding ten opzichte van het Duitse succes	Het artikel geeft een overzicht van de officiële berichten van de legers van de landen die betrokken zijn bij het Pools-Duitse conflict.